

ВІСНИК

Вищої
кваліфікаційної
комісії суддів України

КОМІСІЯ

СУДДІВ
УКРАЇНИ

PIETAS

3

2017

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

Поняття та природа адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики. Віталій Дем'янчук	2
Поняття та види паралельного провадження в міжнародному інвестиційному арбітражі. Олеся Кривецька	6
Об'єктивна сторона хуліганства. Валерія Артюхова	13
Координація та реординація в системі методів примусового виконання рішень. Любов Крупнова	20
Спеціальний характер дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі. Богдан Лавренко	25
Отруйні чи сильнодіючі речовини та отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби як предмет злочину, передбаченого ст. 321 КК України. Марина Бондаренко	31
Кримінально-правові аспекти незаконного поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами і володіння ними громадянами. Іван Баглай	35
Професійне навчання як засіб здійснення кар'єрного зростання та елемент професійної культури працівника. Василь Андрійв, Тетяна Вахонєва	39
Соціальна держава та трудові права людини: проблеми співвідношення. Олена Серєда	45

ОФІЦІЙНО

Голова Комісії взяв участь у третій Національній періодичній доповіді щодо стану дотримання прав людини в Україні	50
---	----

Науково-практичний юридичний журнал
Видається із вересня 2011 року

Співзасновники:
Вища кваліфікаційна комісія суддів України,
Національний університет «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 20089-9889ПР

Рекомендовано до друку та розповсюдження через мережу Інтернет рішенням Вченої ради Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 3 від 22.11.2013)
Визнано Міністерством освіти і науки України науковим фаховим виданням.
Наказ про включення до Переліку наукових фахових видань України від 14.02.2014 № 153

Голова Редакційної колегії

Козьяков Сергій Юрійович

Редакційна колегія:

Прилипко С. М., Беляневич В. Е.,
Весельська Т. Ф., Гетьман А. П., Довгерт А. С.,
Заріцька А. О., Капліна О. В., Москвич Л. М.,
Кузнєцова Н. С., Муравйов В. І., Сопільник Л.
І., Карагусов Ф. С., Щотка С. О., Яроцький В.
Л., Штаріне Л., Андрійв В. М., Іншин М. І.

Головний редактор

С. Ю. Козьяков

Коректор

А. О. Бахтемірова

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних назв та інших відомостей несуть автори публікацій.
Редакція може не поділяти точки зору автора.
У журналі зберігається правопис законодавчих, нормативних актів, наказів, методологічних розробок, що надійшли до редакції.
Редакція залишає за собою право на скорочення та редагування текстів.
Статті обов'язково проходять відбір і рецензування.

Номер 3 (23) 2017 схвалено і рекомендовано до друку рішенням редакційної колегії, протокол № 5 від 11.11.2017 р.
Підписано до друку 27.11.2017 р.
Формат 60x84 1/8
Папір крейдований
Наклад 270 примірників
Оригінал-макет затверджено Вищою кваліфікаційною комісією суддів України

Видавець ТОВ «Піраміда»

© Текст — Вища кваліфікаційна комісія суддів України

Адреса редакції:
м. Київ, вул. Механізаторів, 9.
www.vkksu.gov.ua

Віталій Дем'янчук,
кандидат юридичних наук,
доцент,
Перший проректор
університету, професор
кафедри кримінального
права і правосуддя
Міжнародного економіко-
гуманітарного університету
імені академіка
Степана Дем'янчука

Поняття та природа адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики

УДК: 342.9:343.352

Стаття присвячена науково-теоретичному дослідженню правової природи адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики. Встановлено, що адміністративно-правове регулювання реалізації державної антикорупційної політики має державно-владну, організаційно-розпорядничу, виконавчо-підзаконну природу та складається з певних структурних елементів, спрямованих на забезпечення нормального порядку державного управління у суспільному житті. Сформульовано авторське визначення адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики.

Ключові слова: державна антикорупційна політика, корупція, адміністративно-правове регулювання.

В. Дем'янчук. Поняття і природа адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики

Стаття присвячена науково-теоретичному дослідженню правової природи адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики. Встановлено, що адміністративно-правове регулювання реаліза-

ції державної антикорупційної політики має державно-владну, організаційно-розпорядничу, виконавчо-підзаконну природу і складається з певних структурних елементів, спрямованих на забезпечення нормального порядку державного управління в суспільному житті. Сформульовано авторське визначення адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики.

Ключевые слова: государственная антикоррупционная политика, коррупция, административно-правовое регулирование.

V. Demianchuk. The Concept and Nature of Administrative and Legal Regulation of the Implementation of the State Anti-Corruption Policy

The article is focused on the scientific and theoretical study of legal nature of administrative and legal regulation of the implementation of the state anti-corruption policy. It has been established that administrative and legal regulation of the implementation of the state anti-corruption policy has state-owned, organizational and administrative, executive and sub-legal nature and consists of certain structural elements aimed at ensuring the normal state

administration within public life. The author's definition of administrative and legal regulation of the implementation of the state anti-corruption policy has been formulated.

Key words: state anti-corruption policy, corruption, administrative and legal regulation.

Постановка проблеми. Основний та пріоритетний напрям реалізації державної антикорупційної політики має полягати у запобіганні корупції в органах публічної влади й становити профільну адміністративно-правову сферу нормативного регулювання суспільних відносин, зокрема таких адміністративно-правових інститутів, як державна служба, служба в органах місцевого саморядування, адміністративно-господарська діяльність суб'єктів публічної влади, реалізація функцій публічного управління. Отже, адміністративно-правове антикорупційне регулювання відносин у сфері здійснення владних повноважень є фундаментом та ключовим елементом правового механізму реалізації державної антикорупційної політики, що згідно з чинним законодавством характерно національній правовій системі України, яка побудована на спільних для європейських держав принципових засадах нормотворчості та прореалізації.

Указане місце, роль і значення адміністративно-правового регулювання серед нормативно-правових засад реалізації державної антикорупційної політики пояснюється з тих позицій, що рівень та масштаби корупції в державі, ефективність протидії корупційним процесам значною мірою залежать від добросовісності виборних посадових осіб, демократичності політичної системи загалом і виборчого процесу зокрема, але декілька останніх виборчих кампаній в Україні, а саме: місцеві вибори 2010 року, парламентські вибори 2012 року та вибори на деяких дільницях 2013 року, свідчать, що грубі порушення демократичних принципів волевиявлення (втручання влади у виборчий процес, підкуп виборців, незаконні судові рішення) призвели до того, що здебільшого на виборні посади потрапляють особи, які не відповідають стандартам добросовісності [1]. У подальшому процес діяльності виборних посадових осіб також супроводжується корупційною поведінкою адміністративно-правового змісту, найбільш поширеними проявами якої є конфлікт інтересів у діяльності виборних осіб, насамперед суміщення депутатської роботи, політичної діяльності з підприємницькою; незаконне лобювання інтересів окремих осіб або бізнес-структур [1].

При цьому обмеження щодо запобігання корупції на державних підприємствах діє лише стосовно посадових осіб, юридичних осіб публічного права, що не охоплює значну частину працівників державних підприємств. Це породжує виникнення конфлікту інтересів (наприклад, укладення контрактів із пов'язаними з менеджментом державних підприємств юридичними особами), непрозорого кадро-

вого добору, що призводить до роботи на одному підприємстві близьких родичів або некомпетентних осіб, наближених до керівництва державного підприємства, ведення власного бізнесу за рахунок ресурсів державного підприємства. Закупівлі коштом підприємств виведені за межі прозорих процедур, а політика щодо запобігання корупції фактично не проводиться. Зазначене призводить до значних збитків у діяльності державного сектору економіки та неефективного управління державним майном [1], що також має бути ефективно подолано адміністративно-правовими методами, оскільки безпосередньо стосується сфери публічного управління, зокрема управління таким складним та важливим для забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства об'єктом, як державне та комунальне майно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми механізму адміністративно-правового регулювання досліджували у своїх працях М. Ю. Бездольний, І. А. Дьомін, М. В. Буроменський, А. В. Гайдук, М. В. Грищенко, Д. Г. Заброда, М. І. Мельник, С. В. Невмержицький, В. В. Фесенко, Ф. П. Шульженко та інші вітчизняні вчені. Водночас у наявних дослідженнях відсутній комплексний аналіз категоріальних особливостей адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики.

Метою статті є визначення поняття та правової природи адміністративно-правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики.

Виклад основного матеріалу. З огляду на означені основні проблеми та реальний стан запобігання корупції у публічному управлінні (йдеться про державне управління і про місцеве самоврядування, а також державний сектор економіки, що функціонує у різних організаційно-правових формах), у п. 3 Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII (далі – Закон № 1699-VII) визначено основні засадничі антикорупційні заходи для подолання корупції у сфері діяльності органів виконавчої влади [1]. Крім того, у Законі № 1699-VII передбачено заходи щодо запобігання корупції при адміністративному здійсненні державних закупівель [1].

Найважливіші нормативно-правові засади державної антикорупційної політики також систематизовано і комплексно сформульовано у спеціальному Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року (далі – Закон № 1700-VII) [2]. Цей законодавчий акт є основним джерелом правового регулювання антикорупційних заходів

в Україні та визначає поняття й основні напрями державної антикорупційної політики (ст.ст. 18-21). Так, відповідно до п. 1 ст. 18 Закону № 1700-VII засади антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) визначаються Верховною Радою України. Отже, відповідний законодавчий акт на 2015-2017 роки, про який згадувалося вище, є чинним джерелом концептуальних засад формування та реалізації державної антикорупційної політики.

Верховна Рада України щороку не пізніше 1 червня проводить парламентські слухання з питань ситуації стосовно корупції, затверджує та оприлюднює щорічну національну доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики. Антикорупційна стратегія розробляється Національним агентством з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) на основі аналізу ситуації щодо корупції, а також результатів виконання попередньої антикорупційної стратегії та реалізується шляхом виконання державної програми, яка розробляється НАЗК та затверджується Кабінетом Міністрів України, тобто механізм реалізації вказаного документа має суто адміністративно-правовий характер і належить до повноважень органів виконавчої влади.

Від загальнодержавної Антикорупційної стратегії (стратегічні нормативно-правові засади реалізації антикорупційної політики) слід відрізнити передбачені ст. 19 Закону України «Про запобігання корупції» антикорупційні програми, які приймаються в окремих органах (тактичні нормативно-правові засади антикорупційної політики), а саме в: Адміністрації Президента України, Апараті Верховної Ради України, Секретаріаті Кабінету Міністрів України, Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Генеральній прокуратурі України, Службі безпеки України, міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, державних цільових фондах – шляхом затвердження їх керівниками; Апараті Ради національної безпеки і оборони України – шляхом затвердження Секретарем Ради національної безпеки і оборони України; Національному банку України – шляхом затвердження Правлінням банку; Рахунковій палаті, Центральній виборчій комісії, Вищій раді правосуддя, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласних радах, Київській та Севастопольській міських радах, Раді міністрів Автономної Республіки Крим – шляхом затвердження їх рішеннями [2].

При цьому антикорупційні програми підлягають погодженню НАЗК та повинні обов'язково передбачати такі структурні елементи: визначення засад загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у відповідній сфері, заходи з їх реалізації, а також із виконання антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми; оцінку корупційних ризиків у діяльності органу,

установи, організації, причини, що їх породжують, та умови, що їм сприяють; заходи щодо усунення виявлених корупційних ризиків, осіб, відповідальних за їх виконання, строки та необхідні ресурси; навчання та заходи з поширення інформації щодо програм антикорупційного спрямування; процедури щодо моніторингу, оцінки виконання та періодичного перегляду програм; інші, спрямовані на запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням, заходи [2].

Свою чергою НАЗК готує проект щорічної національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики, яка не пізніше 1 квітня подається до Кабінету Міністрів України, має відображати відомості, передбачені у п. 1 ч. 2 ст. 20 Закону № 1700-VII.

Спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, інші державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування до 15 лютого подають до НАЗК інформацію, необхідну для підготовки національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики. Результатом підготовки вказаних документів є механізм, відповідно до якого Кабінет Міністрів України щороку не пізніше 15 квітня розглядає та схвалює проект національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики, який протягом десяти робочих днів із дня схвалення направляється до Верховної Ради України (ст. 20) [2].

Отже, розгляд та схвалення Кабінетом Міністрів України проекту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики безпосередньо впливає відповідно до його результатів та висновків на зміст і якість антикорупційних програм й державної антикорупційної стратегії на наступний період, оскільки саме на органи виконавчої влади покладено завдання щодо поточної, повсякденної реалізації антикорупційних заходів у суспільному житті.

Таким чином, під адміністративно-правовим регулюванням реалізації державної антикорупційної політики слід розуміти сукупність норм, принципів та механізмів реалізації антикорупційної політики, спрямованих на протидію корупції у сфері публічно-владних відносин, зокрема – державної служби, діяльності органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також норм, що встановлюють відповідальність за адміністративні корупційні правопорушення та процедуру її застосування.

Іншими словами, адміністративно-правове регулювання спрямовано на реалізацію антикорупційних заходів, метою яких є забезпечення нормального порядку державного управління та функціональної діяльності публічної влади.

Така позиція концептуально відображає фундаментальні теоретико-методологічні позиції, що сформувалися у вітчизняній адміністративно-пра-

вовій науці. Так, З. С. Гладун вважає, що адміністративно-правовий механізм боротьби з корупцією охоплює встановлення норм права, які забороняють вчинення корупційних діянь, а також заходів адміністративної відповідальності у випадку їх скоєння, визначення переліку суб'єктів боротьби з корупцією та їх повноважень [3, с. 169].

Розвиваючи наведену точку зору, Д. І. Йосифович зазначає, що механізм адміністративно-правової протидії корупції як категорія є осяжною, а також допускає можливість застосування різних підходів і дозволяє розглядати його в різних аспектах. Для підвищення його ефективності велике значення має чітке визначення змісту та спрямованості адміністративно-правових заходів протидії корупції, проведення яких і повинен забезпечувати вказаний механізм. Важливо, щоб цей механізм не тільки забезпечував протидію, яка би перешкоджала корупції, але й створював умови для подальшого розвитку нових вимог антикорупційного законодавства, апробованих світовою спільнотою. Зважаючи на те, що корупційні правопорушення можуть проявлятися у різних галузях і сферах суспільного життя, система організації протидії корупції повинна мати міжгалузевий характер [4, с. 119-120]. Саме з подібних позицій координації визначається місце адміністративно-правового регулювання серед інших видів правового регулювання реалізації державної антикорупційної політики, причому ефективною протидією корупції у державі може бути за виключної умови комплексного застосування механізмів різних галузей, що входять до національної системи права. Але саме адміністративно-правовому регулюванню належить визначальна роль у практичній реалізації антикорупційних заходів, оскільки публічне управління є основною предметною сферою протидії корупції, а суб'єкти антикорупційної політики також здійснюють свої повноваження в адміністративно-правовому порядку, оскільки їх статус як носіїв публічної влади, включаючи форми та методи діяльності, визначається адміністративно-правовими нормами.

Основними складовими елементами адміністративно-правового механізму протидії корупції Д. І. Йосифович вважає: правовідносини у сфері протидії корупції як різновид суспільних відносин, що регламентуються правовими нормами і забезпечують взаємодію останніх з відповідними суб'єктами протидії корупції; норми права, що визначають права та обов'язки суб'єктів протидії корупції; нормативно-правові акти, які регламентують різноманітні сторони протидії корупції і формують комплексне та універсальне антикорупційне законодавство; державні органи, що покликані протидіяти корупції у процесі своєї повсякденної діяльності; адміністративна відповідальність як складова адміністративного примусу, що застосовується до суб'єктів корупційних правопорушень

за умови порушення ними вимог чинного антикорупційного законодавства України [4, с. 120].

При цьому саме нормативно-правові акти, які регламентують різноманітні сторони протидії корупції, і формують комплексне та універсальне антикорупційне законодавство, складають основу адміністративно-правового регулювання реалізації антикорупційної політики, а тому всі такі чинні акти слід розглядати в єдиному діалектичному взаємозв'язку та цілісності, відзначаючи ті норми, які безпосередньо спрямовані на забезпечення нормального порядку здійснення публічного управління та діяльності органів державної влади і, зокрема, суб'єктів протидії корупції як адміністративно-правових галузевих органів.

Висновки. Таким чином, адміністративно-правове регулювання реалізації державної антикорупційної політики має державно-владну, організаційно-розпорядницьку, виконавчо-підзаконну природу та складається зі структурних елементів, спрямованих на забезпечення нормального порядку державного управління у суспільному житті, а саме: а) норм, що регулюють організацію та діяльність суб'єктів реалізації антикорупційної політики; б) норм про організацію та діяльність державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зокрема стосовно їх повноважень публічно-владного змісту; в) норм, що встановлюють відповідальність за адміністративні корупційні правопорушення та процедуру її застосування уповноваженими суб'єктами.

Обсяг адміністративно-правового регулювання реалізації антикорупційної політики визначається сферою діяльності публічної влади, яка здійснює державне управління як через органи державної влади, так і через органи місцевого самоврядування, порядок створення, функціонування та компетенційна спрямованість діяльності яких має адміністративно-правовий (організаційно-розпорядчий, публічно-владний) характер.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки»: закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – стор. 3010, стаття 2047.
2. Про запобігання корупції: закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – стор. 3186, стаття 2056.
3. Гладун З. С. Адміністративне право України : навч. посіб. / З. С. Гладун. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 580 с.
4. Йосифович Д. І. Адміністративно-правове регулювання протидії корупції / Д. І. Йосифович // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична. – 2015. – № 3. – С. 115-123.

Олеся Кривецька,
аспірант кафедри міжнародного
приватного права Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
магістр міжнародного права (LL.M)

Поняття та види паралельного провадження в міжнародному інвестиційному арбітражі

УДК: 341.6

У статті розглядаються особливості практики паралельних проваджень при врегулюванні спорів між іноземним інвестором та державою. Проаналізовано сутність поняття паралельного провадження та основні причини виникнення цього правового явища загалом та в міжнародному інвестиційному арбітражі зокрема. На прикладі конкретних рішень, зокрема практики ІКСІД, здійснено класифікацію видів паралельних проваджень стосовно спору між іноземним інвестором та державою, а також надано оцінку практиці «форум-шопінгу» та її наслідкам з точки зору інтересів сторін інвестиційного спору та ефективності врегулювання спірних відносин у цілому.

Ключові слова: міжнародний інвестиційний арбітраж, паралельне провадження, ІКСІД, «парасолькові» положення, компетенція юрисдикцій, «форум-шопінг».

О. Кривецкая. Понятие и виды параллельного производства в международном инвестиционном арбитраже

В статье рассматриваются особенности практики параллельных производств в процессе урегулирования споров между иностранным инвестором и государством. Проанализированы сущность понятия параллельного производства и основные причины возникновения этого правового явления в целом

и в международном инвестиционном арбитраже в частности. На примере конкретных решений, в том числе практики Суда ИКСИД, осуществлена классификация видов параллельных производств касательно спора между иностранным инвестором и государством, а также дана оценка практики «форум-шоппинга» и ее последствий с точки зрения интересов сторон инвестиционного спора и эффективности урегулирования спорных отношений в целом.

Ключевые слова: международный инвестиционный арбитраж, параллельное производство, ИКСИД, «зонтичные оговорки», компетенция юрисдикций, «форум-шоппинг».

Постановка проблеми. Паралельні провадження виникають тоді, коли однакові або пов'язані спори розглядаються різними уповноваженими форумами. Випадки, коли різні судові органи наділені «перехресними» юрисдикціями щодо конкретного спору, досить часто трапляються в системі національного судочинства різних країн. Однак для міжнародного права це явище порівняно нове. Втім, за останні десятиліття уже сформувалася чітка тенденція виникнення паралельних проваджень між різними міжнародними ад'юдикаційними органами або ж між органами, що діють в рамках системи міжнародного та національного права. Така практика простежується і стосовно спорів між іноземним інвестором та державою, що викликано бурхливим розвитком економічних відносин публічно- та приватно-правового характеру, а також поширенням міжнародних договірних зобов'язань щодо взаємного захисту і сприяння іноземним інвестиціям.

Тому важливість проблеми паралельних проваджень в міжнародному інвестиційному арбітражі з роками тільки зростатиме, – як і необхідність належного регулювання цього правового явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості паралельного провадження у практиці міжнародного інвестиційного арбітражу досліджуються переважно представниками західної науки, серед яких слід відзначити роботи Крістофа Шроєра, Джованні Зарри, Ханно Веланда, Наді Ерк-Кубат, Мартіна Валасека, Девіда Рівкіна. Також даному питанню приділяється значна увага у звітах Комісії ООН з права міжнародної торгівлі, Організації з економічного розвитку та торгівлі, а також Міжнародної асоціації права.

Постановка мети. Мета статті полягає у дослідженні причин виникнення паралельних проваджень у практиці міжнародного інвестиційного арбітражу, аналізу видів та прикладів паралельних спорів між іноземним інвестором та державою, а також визначенні основних ризи-

O. Kryvetska. Concept and types of parallel proceedings in International Investment Arbitration

The article provides an overview of the parallel proceedings in the investor-state disputes. The author has analyzed a notion of parallel proceeding and preconditions that give rise to this legal phenomenon in general and in the international investment arbitration in particular. The piece of thinking offers a classification of the parallel proceeding in investor-state disputes based on the relevant case law, i.e. the ICSID practice. Finally, the article deals with forum-shopping and provides assessment of its implications for parties to an investor-state dispute and effectiveness of dispute resolution system as such.

Key words: international investment arbitration, parallel proceeding, ICSID, umbrella clause, competition of jurisdictions, forum shopping.

ків, пов'язаних з ініціюванням таких паралельних проваджень.

Методологія. У статті використовувався спеціально юридичний метод, що дозволив проаналізувати «парасолькові положення» двосторонніх інвестиційних договорів, а також рішення національних та міжнародних судових/ квазі-судових органів. Використання порівняльного методу дозволило дослідити причини виникнення паралельного провадження в міжнародному арбітражі в цілому, а також виокремити особливості цього питання, притаманні саме спорам між іноземним інвестором та державою. Завдяки методу моделювання автор проаналізувала мотивацію сторін спору, які вдаються до практик форум-шоппінгу, а також сформулювала негативні наслідки такої практики.

Виклад основного матеріалу. Єдиного визначення «паралельного провадження» на сьогодні не існує. Міжнародний комітет з комерційного арбітражу Асоціації з міжнародного права використовує у своєму звіті поняття «конкуруючі провадження», яке пояснює так: «провадження, які порушені і розглядаються в арбітражному суді, з одного боку, та національному суді або іншому арбітражному суді з іншого, у рамках яких співпадають сторони та збігається предмет спору в межах одного або кількох питань, що підлягають розгляду» [1].

При цьому, як впливає з цього визначення, два провадження не можуть вважатися паралельними або конкуруючими лише тому, що виникають між однаковими сторонами або на підставі одного і того ж юридичного факту. Насамперед, провадження повинні бути ідентичними за суттю позовних вимог, які, однак, розглядаються різними інституціями, наділеними повноваженнями з урегулювання спору [2].

Деякі причини виникнення паралельних проваджень

Однією з основних причин виникнення паралельних інвестиційних спорів є включення «па-

расолькових» застережень до тексту відповідного міжнародного (зокрема двостороннього) договору про захист інвестицій (далі – «міжнародний інвестиційний договір»). Незалежно від варіацій формулювання, «парасолькове застереження» має на меті поширити сферу дії двосторонньої інвестиційної угоди на спори, які не регулюються цією угодою. Ці положення отримали таку назву, тому що «поміщають приватні договірні зобов'язання приймаючої держави та іноземного інвестора під парасольку двосторонньої інвестиційної угоди» [3]. «Парасолькові» застереження характерні для типових міжнародних інвестиційних договорів таких західних держав, як-то США, Великобританія і Франція. Однак цей вид положень рідко зустрінеш у міжнародних договорах незахідної правової традиції, наприклад Китаю [4, с. 231].

Паралельні провадження виникають тоді, коли однакові або пов'язані спори розглядаються різними уповноваженими форумами

Отже, за допомогою «парасолькового» застереження іноземний інвестор може одночасно ініціювати два спори проти держави-реципієнта у різних форумах: 1) на підставі інвестиційного контракту – у національному судді (або арбітражі) держави-відповідача; 2) на підставі міжнародного інвестиційного договору – в міжнародному арбітражі. Тому і науковці, і практики вважають «парасолькові» застереження джерелом невизначено-

сті та інструментом правових маніпуляцій з боку іноземного інвестора [2].

Врешті-решт, паралельні провадження можуть виникати і за умислом і бажанням самих сторін, наприклад, для затягування процесу або провокування процесуальних незручностей для опонента [2].

Поширенню паралельних процесів також сприяє й те, що з кожним роком зростає складність та багатоаспектність трансакцій і правовідносин за участі іноземного інвестора. Відповідно, зростає кількість контрактів та міжнародних інвестиційних договорів, які по-різному регулюють ці відносини [5, с. 174].

Національне законодавство держави-відповідача також може слугувати причиною для виникнення паралельних проваджень, коли недостатньо врегульовує або ж не забороняє таку практику.

З огляду на вказані причини перед сторонами «відкривається можливість використовувати інструмент паралельного провадження у власних інтересах, що може справді вплинути на кінцевий результат спору» [5, с. 174].

Види і приклади паралельного провадження

Залежно від органу, який розглядає спір, паралельні провадження за участі іноземного інвестора та держави можна поділити на чотири види.

1. Паралельні процесу у міжнародному інвестиційному арбітражі та національному суді

Паралельні провадження найчастіше виникають в арбітражному суді та суді національної системи судочинства [6, с. 29]. У цьому разі позивач подає одну скаргу на підставі двосторонньої інвестиційної угоди (*treaty claim*), а іншу – на підставі зовнішньоекономічного контракту між іноземним інвестором та державою-реципієнтом (*contract claim*).

У такій ситуації постає питання вибору виключної підсудності. Як правило, з точки зору держави-відповідача, національний суд, зазначений в арбітражному застереженні контракту, є єдиним органом, компетентним розглядати спори, що впливають із зобов'язань за цим контрактом. Іноземний інвестор, навпаки, наполягає на тому, що саме міжнародний інвестиційний арбітраж є компетентним органом, юрисдикція якого поширюється на всі спори щодо інвестицій: як ті, що виникають на підставі міжнародного договору, так і ті, що впливають з умов приватно-правового контракту.

Дана проблема знайшла відображення у практиці Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (ІКСІД), зокрема у спорі *SGS v. Philippines*.

У 1991 році швейцарська компанія SGS та уряд Філіппін уклали контракт про надання послуг щодо передвантажної інспекції та експертизи, згідно з яким «усі процесуальні дії стосовно спо-

рів, що виникають у зв'язку з цим Договором, повинні бути вчинені у регіональному суді Ма-кати або Маніли». У 1997 році урядами Філіппін та Швейцарії була укладена двостороння інвестиційна угода, стаття VIII якої передбачала для іноземного інвестора три альтернативні форуми для врегулювання спору: національний суд договірної держави, ІКСІД або *ad hoc* арбітраж за правилами ЮНСІТРАЛ. У 2002 році компанія SGS подала скаргу до ІКСІД у зв'язку з порушенням урядом Філіппін контракту щодо митного оформлення.

Два провадження не можуть вважатися паралельними або конкуруючими лише тому, що виникають між однаковими сторонами або на підставі одного і того ж юридичного факту

Обґрунтовуючи юрисдикцію суду щодо спору, компанія SGS, серед іншого, стверджувала, що стаття VIII міжнародного договору мала пріоритет та відміняла положення контракту щодо виключного вибору форуму. Не погоджуючись із позивачем в цій частині, ІКСІД постановив, що положення приватно-правового контракту про виключну юрисдикцію чи то національного суду, чи арбітражного суду, чи будь-якого іншого уповноваженого органу має обов'язкову силу, якщо тільки інше не передбачене іншою чинною нормою [7, п. 138]. На думку ІКСІД, міжнародний інвестиційний договір є «рамковим договором», який має на меті сприяти та доповнити, а не замінити чи відмінити уже існуючі домовленості про захист інвестицій,

зокрема закріплені в контракті. Таким чином, загальний закон не може відмінити дію спеціального закону (*generalia specialibus non derogate*) [7, п. 141].

Також компанія SGS посилалася на принцип *lex posterior derogat legi priori*, керуючись тим, що двосторонній інвестиційний договір набув чинності через вісім років після підписання контракту, а тому мав пріоритет. Натомість Суд Центру відхилив аргумент позивача, пояснюючи це тим, що двосторонній інвестиційний договір та зовнішньоекономічний контракт – це договори різної правової природи, а тому до них даний принцип, як правило, не застосовується [7, п. 141-142].

Особливої уваги заслуговує висновок ІКСІД, у якому він надає оцінку проблемі паралельного провадження: «...ціль двостороннього інвестиційного договору полягає у сприянні та захисті іноземних інвестицій. Цій меті відповідає положення, що передбачає для інвестора право вибору між кількома інституціями для врегулювання інвестиційного спору будь-якого характеру. Натомість проведення технічних відмінностей між підставами для позову, що виникли згідно з двосторонньою інвестиційною угодою і контрактом, здатне створити умови для конкуруючих процесів та юрисдикційної невизначеності. У деяких випадках визначення такої межі може бути необхідним, однак його слід уникати в інтересах ефективного врегулювання спору обраною інституцією» [7, п. 132(c)].

Кінець кінцем Суд підтвердив власну юрисдикцію щодо спору, тлумачачи «парасолькове» застереження договору (стаття X(2)) як таке, що «робить порушенням двостороннього міжнародного інвестиційного договору будь-яке недотримання державою-реципієнтом зобов'язань стосовно конкретних інвестицій, у тому числі зобов'язань, що виникли на підставі контракту» [7, п. 128].

У справі *Toto v. Lebanon* ІКСІД також обрав підхід широкого тлумачення «парасолькового» застереження. У цій справі італійська компанія *Toto Costruzioni* як сторона договору про будівництво залізничної дороги спершу оскаржила в адміністративному суді Лівану підвищення митних тарифів та інших регуляторних заходів, які суттєво перешкодили своєчасному виконанню робіт. Однак, не отримавши позитивного рішення, іноземний інвестор звернувся до ІКСІД на підставі статті 9(2) міжнародного інвестиційного договору між Італією та Ліваном. ІКСІД вирішив, що «парасолькове» застереження інвестиційного договору дозволяє інвестору розпочати в ІКСІД будь-який інвестиційний спір, незалежно від того, чи виник він на підставі приватно-правових, чи міжнародних зобов'язань країни-реципієнта. На думку колеги арбітрів, для того щоб на «контрактний» спір поширювалася юрисдикція ІКСІД, такий позов не повинен визнаватися ІКСІД як такий, що ґрунтується на порушенні міжнародного інвестиційного договору [9, п. 200-201].

2. Паралельні процеси в міжнародному інвестиційному арбітражі та національному арбітражі

Паралельні провадження можуть виникати одночасно у звичайних та арбітражних судах національної системи держави-відповідача. Це питання розглядалося ІКСІД у справі *SGS v. Pakistan*.

У 1995 році між іноземним інвестором (швейцарська компанія *SGS*) та Урядом Пакистану був укладений контракт про передвантажну інспекцію та експертизу. Контракт містив арбітражне застереження про виключну юрисдикцію *ad hoc* арбітражу та застосування до спору законодавства Пакистану, а саме – Закону про арбітраж від 1940 року. Арбітражне застереження поширювалося на будь-який спір, суперечку або скаргу, що виникають на підставі або у зв'язку із приватно-правовим контрактом. Керуючись таким положенням, Уряд Пакистану розпочав відповідні процесуальні дії щодо ініціювання спору за арбітражною процедурою згідно з національним законодавством. Водночас компанія *SGS* подала скаргу до ІКСІД на підставі двосторонньої інвестиційної угоди між Швейцарією та Пакистаном. Угода набула чинності через сім років після підписання контракту. Обгрутовуючи юрисдикцію ІКСІД, компанія *SGS* посилалася саме на «парасолькове» положення двосторонньої інвестиційного договору між Швейцарією та Пакистаном. Зокрема, стаття 11 договору передбачає, що «... будь-яка договірна сторона зобов'язана постійно гарантувати дотримання взятих на себе зобов'язань стосовно інвестицій інвестора іншої договірної сторони».

ІКСІД відхилив аргументи позивача. Тлумачачи текст «парасолькового» застереження, Суд не знайшов достатніх підстав для того, щоб вважати статтю 11 як таку, що «піднімає» «контрактний» спір до рівня спору, який виник в силу міжнародного договору, тоді як контракт містив чинну норму про вибір суду. Суд дійшов висновку, що спір між компанією *SGS* та Пакистаном виник винятково в силу положень контракту, а тому підлягав розгляду в національному *ad hoc* арбітражі за законодавством Пакистану, а не в ІКСІД [8, 169].

Втім, Суд беззаперечно підтвердив власну юрисдикцію щодо потенційних спорів, які одночасно впливають безпосередньо з міжнародного інвестиційного договору [8, п. 179-181].

Аналіз трьох зазначених вище рішень свідчить про неузгодженість практики ІКСІД щодо тлумачення «парасолькового» застереження та розрізнення позовів, які виникають на підставі публічно-правових та приватно-правових договірних зобов'язань (*treaty claims vs. contract claims*).

3. Паралельні процеси в різних міжнародних інвестиційних арбітражних судах

Яскравим прикладом, що демонструє можливі негативні наслідки паралельного провадження в рамках міжнародного інвестиційного арбітражу,

є спори *CME v. Czech Republic* та *Lauder v. Czech Republic*, які розглядалися за межами ІКСІД двома різними органами. Ці спори виникли внаслідок обмежувальної регуляторної політики, реалізованої урядом Чеської Республіки і спрямованої на обмеження ліцензування у сфері телевізійного мовлення. Спір *CME v. Czech Republic* [10] був ініційований на підставі двостороннього інвестиційного договору між Королівством Нідерланди та Чеською Республікою. Позивачем виступив іноземний інвестор – голландська компанія *CME*, яка володіла акціями у чеській компанії *Česká Nezávislá Televizní Společnost, spol. s r.o.* Спір розглядався у Стокгольмі за процедурою Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ.

Водночас паралельний спір [11] був ініційований у Лондоні Рональдом Лаудером – громадянином США, якому належав контрольний пакет акцій у статутному капіталі *CME* через материнську компанію *CME Media Ltd.* Лаудер базував свої вимоги на положеннях двостороннього інвестиційного договору між США та Чеською Республікою. Спір розглядався *ad hoc* арбітражем. Уряд Чеської Республіки не оспорував право Рональда Лаудера на іноземні інвестиції відповідно до двостороннього договору.

У цьому випадку суди ухвалили два різні рішення з діаметрально протилежними наслідками щодо фактично однакового спору. Більше того, приймаючи рішення у справі *CME v. Czech Republic* на користь Чеської Республіки, суд відмовився застосувати принцип *res judicata* і взяти до уваги рішення *ad hoc* арбітражу, ухваленого на користь Лаудера. Мотивовано було це тим, що 1) відрізнялися позивачі у спорах; і 2) відрізнялися правові підстави для виникнення спорів (різні міжнародні договори) [10, п. 436].

Ці спори демонструють, що чітке дотримання тезису «тривимірної» ідентичності (однакові сторони, предмет і підстави виникнення спору) не є раціональним у міжнародному інвестиційному арбітражі, оскільки зводить нанівець ефективність системи.

4. Паралельні процеси у міжнародному інвестиційному арбітражі та іншому міжнародному квазі-судовому органі

Паралельне провадження може виникати між різними міжнародними квазі-судовими системами. Наприклад, інвестор може розпочати процес проти держави-реципієнта на підставі положень відповідного міжнародного інвестиційного договору в міжнародному інвестиційному суді або в національному суді, одночасно лобіюючи в уряді держави своєї національності подання скарги проти держави-відповідача в рамках міждержавного спору в СОТ.

Приклад цього виду паралельних проваджень – міжнародний інвестиційний спір *Corn Product International v. Mexican United States* [12] та між-

народний торговий спір Mexico Soft – Drinks [13].

Спір *Corn Product International v. Mexican United States* стосується скарги, поданої американською компанією *Corn Product International* проти Уряду Мексики відповідно до положень глави XI Північноамериканського договору про вільну торгівлю (НАФТА). Позивач є важливим виробником кукурудзяного сиропу, що використовується як підсолоджувач в освіжаючих напоях і становить конкуренцію для аналогічних підсолоджувачів, вироблених із цукрової тростини. Позивач через свою мексиканську дочірню компанію володіє потужностями з виробництва даного виду сиропу в Мексиці.

У грудні 2001 року Федеральний Конгрес Мексики прийняв закон, яким встановив 20-відсотковий акцизний податок для підсолоджувачів з кукурудзяного сиропу. Своєю чергою напої, що містили цукрові підсолоджувачі, були звільнені від сплати цього податку.

У результаті дії нових податкових правил Позивач був змушений суттєво скоротити, а у деякі періоди навіть повністю зупинити виробництво кукурудзяного сиропу. Це пояснюється тим, що виробництво напоїв із використанням кукурудзяного сиропу стало дорожчим для кінцевого споживача продукту, а тому споживач змінив свої переваги на користь виробників підсолоджувача з цукрової тростини. Таким чином, конкурентні умови Позивача на ринку Мексики були суттєво погіршені.

Позивач подав скаргу до ІКСІД, стверджуючи, що Мексика, запровадивши дискримінаційні податкові правила, порушила свої зобов'язання відповідно до Договору НАФТА, зокрема принцип національного режиму, який надавав однакові умови захисту іноземним інвесторам та національним компаніям держави-реципієнта.

Водночас у Світовій організації торгівлі розглядався спір між США та Мексикою, який виник на підставі того ж таки акцизного збору (справа *Mexico – Tax Measures on Soft Drinks and Other Beverages*). Справа в тому, що 6 березня 2006 року Апеляційний орган СОТ ухвалив рішення, в якому підтвердив висновок Групи експертів СОТ і визнав акцизний податок на кукурудзяний сироп порушенням статті III ГАТТ 1994 року про національний режим. Більше того, Апеляційний орган постановив, що дії Мексики не можуть бути виправдані відповідно до статті XX ГАТТ [13, п. 47]. Тому перед ІКСІД постало питання: чи повинен Суд брати до уваги аналіз, проведений Апеляційним органом СОТ, при ухваленні рішення щодо міжнародного інвестиційного спору між іноземним інвестором та державою у рамках Розділу XI Договору НАФТА.

З точки зору широкого тлумачення, технічно цей приклад не відповідає наведеному вище поняттю, адже відрізняються сторони та формально-юридичні підстави виникнення спору.

Однак беззаперечним є факт, що ад'юдикаційні процеси у таких інституціях, як СОТ, також можуть тривати одночасно із провадженням в міжнародному інвестиційному арбітражі [14, с. 44].

Наслідки паралельних проваджень

По-перше, можливість ініціювання паралельних спорів породжує серед іноземних інвесторів практику «форум-шопінгу». Це явище характерне також міжнародному комерційному арбітражу і полягає у тому, що сторони одночасно намагаються ініціювати кілька процесів у різних юрисдикціях.

У випадку міжнародного інвестиційного арбітражу «форум-шопінг» має дещо інше значення та застосування. Іноземний інвестор має можливість обрати між кількома інституціями, як-то національні суди, Центр ІКСІД або арбітраж *ad hoc*, і цей вибір виникає у силу положень міжнародного інвестиційного договору або приватно-правових контрактів [15, с. 20].

Ще одним наслідком паралельних процесів є надмірна тривалість та зростання вартості розгляду, що нерідко становить серйозну проблему для держав, що розвиваються, адже саме вони, як правило, виступають відповідачами в інвестиційних спорах.

По-друге, у разі наявності паралельного процесу у національному суді, який, як правило, характеризується відкритістю і публічністю, розгляд аналогічної справи в арбітражному процесі втрачає одну зі своїх найважливіших переваг – конфіденційність [6, с. 37-38].

По-третє, паралельні провадження щодо аналогічних спорів можуть призводити до абсолютно протилежних рішень щодо однакових правових питань [16, с. 271]. Саме загроза правової невизначеності щодо остаточного результату спору, як показують наукові дослідження, становить найбільш серйозну проблему як в очах сторін спору, так і з огляду на ефективність системи міжнародного інвестиційного арбітражу в цілому [17, с. 81-82].

Насамкінець слід підкреслити, що широке визначення термінів «інвестор» та «інвестиції», закріплених у двосторонніх інвестиційних угодах, призводить до значного розширення сфери їх застосування. У результаті потенціал двосторонніх інвестиційних договорів як інструмента захисту бізнесу значно перевершує очікування держав, які виступають сторонами цих угод і взяли на себе відповідні міжнародні зобов'язання [18, с. 140].

Висновки. Можливість ініціювання паралельних проваджень породжує практику «форум-шопінгу» під час врегулювання спорів між іноземним інвестором та державою. Ініціюючи паралельні провадження, мотиви сторін можуть бути різними: бажання затягнути процес, отримати сприятливе рішення щодо процесуальних або матеріальних питань предмета спору та підвищити

шанси успішного проведення у виконання більш вигідного рішення.

Класичний приклад паралельного провадження в міжнародному інвестиційному арбітражі – розгляд однакових або пов'язаних спорів у національному суді або комерційному арбітражі з одного боку (на підставі приватно-правового контракту між державою та іноземним інвестором) та у міжнародному інвестиційному арбітражі – з іншого (на підставі міжнародного інвестиційного договору). Однією з основних причин виникнення паралельних проваджень у такому випадку є включення «парасолькових» положень до тексту відповідного міжнародного інвестиційного договору. Водночас у практиці ІКСІД відсутній єдиний підхід до тлумачення «парасолькових» застережень.

Крім того, «конкуренція» юрисдикцій може виникати у різних міжнародних арбітражних органах. Так сталося у випадку з розглядом спорів Lauder та СМЕ, що призвело до ухвалення протилежних рішень. Деякі автори також розглядають спори в рамках міжнародного інвестиційного арбітражу та системи права Світової організації торгівлі як «некласичний» приклад паралельних проваджень.

Практика «форум-шоппінгу» при врегулюванні міжнародних інвестиційних спорів створює низку проблем і ризиків для сторін спору. Поряд із тим, що паралельні провадження вимагають додаткових часових та фінансових затрат, існування конфлікуючих рішень спричиняє серйозні труднощі на етапі приведення їх у виконання. А тому і практики, і науковці погоджуються у тому, що паралельні провадження, як і практика «форум-шоппінгу», – явища небажані, для уникнення яких необхідно розробити набір ефективних рятівних механізмів.

Список використаних джерел:

1. Filip De Ly and Audley Sheppard, *The International Law Association (ILA) International Commercial Arbitration Committee Reports on Lis Pendens and Res Judicata*, Arbitration International, Volume 25, Number 1 (2009), pp. 83–86.
2. Sae Youn Kim і Taejoon Ahn, 'Investment Arbitration and Parallel Proceeding' in Barton Legum (ed.), *The Investment Treaty Arbitration Review* (2nd ed.) (Law Business Research Ltd 2017), pp. 78-90.
3. Christoph Shreuer, *Travelling the BIT Route: Of Waiting Periods, Umbrella Clauses and Fork in the Road*, *Journal of World Investment and Trade*, Vol. 5, 2 (2004), pp. 231-256.
4. Jamie Shookman, *Too Many Forums for Investment Disputes? ICSID Illustrations of Parallel Proceedings and Analysis*, *Journal of International Arbitration*, Vol. 27, 4 (2010), pp. 361-378.
5. Emmanuel Gillard and Philippe Pinsole, "Advocacy in Practice: The Use of Parallel Proceedings" in R. D. Bishop and Others (eds), *The Art of Advocacy in International Arbitration* (2nd ed.) (Juris Net 2010), pp. 173-93.
6. Denice Forsten, *Parallel Proceedings and the Doctrine of Lis Pendens in International Commercial Arbitration* (Master's Thesis, Uppsala Universitet 2015), 73 p. // [Electronic source]. – <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:813565/FULLTEXT01.pdf>.
7. *SGS Société Générale de Surveillance v. Republic of the Philippines*, ICSID Case No. ARB/02 ('SGS v. Philippines') // [Electronic source]. – <https://www.italaw.com/cases/1018>.
8. *SGS Société Générale de Surveillance v. The Islamic Republic of Pakistan*, ICSID Case No. ARB/01/13 ('SGS v. Pakistan') // [Electronic source]. – <https://www.italaw.com/cases/1009>.
9. *Toto Costruzioni Generali S.p.A. v. The Republic of Lebanon*, ICSID Case No. ARB/07/12// Decision on Jurisdiction of 24 May 2004 // [Electronic source]. – <https://www.italaw.com/cases/1108>.
10. *CME Czech Republic B.V. v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Final Award, 14 March 2003 // [Electronic source]. – <https://www.italaw.com/cases/281>.
11. *Ronald S. Lauder v. The Czech Republic*, UNCITRAL, Final Award, 3 September 2001 // [Electronic source]. – <http://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0451.pdf>.
12. *United Mexican States, ICSID Case No. ARB(AF)/04/1* // [Electronic source]. – <https://www.italaw.com/cases/345>.
13. *Mexico - Tax Measures on Soft Drinks and Other Beverages*, WT/DS308/AB/R, Report of the Appellate Body // [Electronic source]. – https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds308_e.htm.
14. Roger P Alford, *The Convergence of International Trade and Investment Arbitration*, *Santa Clara Journal of International Law*, volume 12 (2014), pp. 35 - 63.
15. Katia Yannaca-Small, 'Improving the System of Investor-State Dispute Settlement', *OECD Working Papers on International Investment*, 2006/01, OECD Publishing // [Electronic source]. – https://www.oecd.org/china/WP-2006_1.pdf.
16. David W Rivkin, 'The Impact of Parallel and Successive Proceedings on the Enforcement of Arbitral Awards' in Julian D M Lew and Bernardo M Cremades Roman (eds), *Parallel State and Arbitral Procedures in International Arbitration* (International Chamber of Commerce 2005), page 269 -304.
17. Joost Pauwelyn and Luiz Eduardo Salles, *Forum Shopping Before International Tribunals: (Real) Concerns, (Im)Possible Solutions*, *Cornell International Law Journal*, 42 (2009), pp. 77-118.
18. Jose E. Alvarez, 'Is the International Regime a Forum of a Global Governance?' in Albert Jan Van den Berg (ed.) *Arbitration – the Next Fifty Years* (50th Anniversary Conference, 2011), ICCA Congress Series No. 16 (Kluwer Law International 2012), pp. 137-161.

Валерія Артюхова,
інспектор служби інспекторів
Вищої кваліфікаційної
комісії суддів України

Об'єктивна сторона хуліганства

УДК 343.9

У статті досліджено ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 296 КК України. Зокрема, на підставі аналізу наукових джерел, авторського узагальнення емпіричного матеріалу, а також прикладів із судової практики розглянуто обов'язкові (суспільно небезпечне діяння) та деякі факультативні ознаки (суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, час і місце вчинення злочину) хуліганства. Акцентовано на тому, що правильна кваліфікація досліджуваного злочину можлива лише за умови встановлення всіх ознак об'єктивної сторони діяння.

Ключові слова: хуліганство, об'єктивна сторона злочину, суспільно небезпечне діяння, злочинний наслідок, причинний зв'язок, час та місце вчинення злочину.

В. Артюхова. Объективная сторона хулиганства

В статье исследованы признаки объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 296 УК Украины. В частности, основываясь на анализе научных источников, авторского обобщения эмпирического материала, а также примеров из судебной практики исследованы обязательные (общественно опасное деяние) и некоторые факультативные признаки (общественно опасный результат, причинная связь, время и место со-

вершения преступления) хулиганства. Акцентируется на том, что правильная квалификация исследуемого преступления возможна только при условии установления всех признаков объективной стороны деяния.

Ключевые слова: хулиганство, объективная сторона преступления, общественно опасное деяние, преступный результат, причинная связь, время и место совершения преступления.

V. Artiukhova. The objective side of disorderly conduct

The article examines the signs of objective formal components of crime which is provided for in Article 296 of the Criminal Code of Ukraine. The research deals with the binding (socially dangerous act) and some optional (socially dangerous result, a causal link, the time and place of the crime) features of hooliganism. Conclusions are drawn on analysis of relevant scientific sources, examples from judicial practice, authorial generalization of empirical material. It is specially noted the correct qualification of hooliganism is possible only if all the signs of objective formal components of crime are established.

Key words: hooliganism, objective formal components of a crime, a socially dangerous act, criminal result, the causal link, the time and place of the crime.

Уже досить тривалий час – починаючи з радянських часів і дотепер, першість серед злочинів проти громадського порядку займає хуліганство. Однак, хоч це вкрай негативне явище соціальної дійсності існує вже давно, на сьогодні, на жаль, ми не маємо усталених підходів щодо кваліфікації хуліганських дій як у науці, так і в повсякденній діяльності правників. При цьому цей науково-практичний плюралізм стосується всіх елементів досліджуваного складу злочину.

У цій роботі ми розглянемо об'єктивну сторону складу хуліганства.

Кожне явище, процес чи дія, що відбуваються в оточуючому нас світі, відображаються в реальній дійсності у формі наслідків. Інколи такі наслідки є настільки незначними, що ми не можемо їх вирізнити чи запам'ятати з-поміж повсякденних подій. Проте бувають і такі, які змінюють долі людей, країн чи навіть усього світу.

Суспільно небезпечні діяння не вчиняються безслідно, а їх результати мають зовнішній прояв, що і є об'єктивною стороною злочину. Без перебільшення можна стверджувати, що ця ознака є стрижнем у будові правової моделі складу злочину, визначається у диспозиціях норм Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також має вагоме значення для відмежування злочинних дій від інших правопорушень, кваліфікації злочину, індивідуалізації покарання.

Незважаючи на те, що об'єктивна сторона злочину є одним зі «стовпів» вчення про склад злочину, у науковців і досі немає єдиної позиції щодо її визначення. Крім того, у вітчизняній кримінально-правовій науці відчувається гострий брак сучасних досліджень з цієї теми, оскільки більшість наукових доробків з означеного питання створені ще за радянських часів.

Коротко наведемо деякі наукові підходи щодо визначення поняття «об'єктивна сторона злочину».

Так, В. М. Кудрявцев, розкриваючи суть цього елемента складу злочину, визначав його як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядається з його зовнішньої сторони з позиції послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату [1, с. 9].

В. Б. Малінін та О. Ф. Парфьонов під об'єктивною стороною злочину розуміють зовнішній акт злочинного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого певним способом в конкретних умовах місця, часу та обстановки, іноді із застосуванням знарядь чи інших засобів, що призвело в матеріальних складах злочинів до шкідливих наслідків [2, с. 13].

Подібну позицію займає і А. М. Ришелюк – об'єктивну сторону злочину він також характеризує як зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний законом об'єкт, яким цьому об'єкту

заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння [3, с. 8].

Інший науковець – Л. Д. Гаухман об'єктивну сторону конкретного складу злочину визначав як сукупність зовнішніх, об'єктивних, соціально значущих, що виражають суспільну небезпечність та її ступінь, суттєвих, типових для певного виду злочину ознак, передбачених кримінальним законом, які характеризують злочин як закінчений і вчинений виконавцем (співвиконавцями) [4, с. 91].

Аналогічні думки щодо бачення об'єктивної сторони злочину як сукупності його зовнішніх ознак, що характеризують процес злочинного посягання, висловлені, зокрема, у працях М. В. Володька [5, с. 102], А. В. Наумова [6, с. 186], В. С. Прохорова [7, с. 314], В. Я. Тація [8, с. 8].

М. І. Панов наводить дещо інше визначення: об'єктивна сторона – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину [9, с. 124].

Із наведених наукових позицій убачається, що в кримінально-правовій науці об'єктивна сторона злочину розглядається у різних варіаціях: як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання; як зовнішній акт злочинного діяння; як сукупність певних зовнішніх ознак злочину; як зовнішня сторона злочину.

Різними за змістом є також підходи і до визначення обсягу обов'язкових та факультативних ознак об'єктивної сторони злочину. Погляди вчених збігаються лише стосовно загального обсягу цих ознак. Традиційно до них відносять: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, засоби, знаряддя та обстановку вчинення злочину.

Розв'язання цих наукових проблем не належить до предмета нашого дослідження та потребує окремого вивчення. Отже, лише зауважимо, що підтримуємо концепт щодо визначення об'єктивної сторони кримінально караного діяння як зовнішньої сторони злочину, що характеризується наведеними вище ознаками [9, с. 124], які поділяються на обов'язкові та факультативні.

Обов'язковими ознаками кримінально карного діяння є законодавчо закріплені константні складові, які утворюють правову природу злочину, без них неможливо уявити вчинення будь-якого делікту. До них належить діяння у формі дії чи бездіяльності. Факультативні ознаки також притаманні усім складам злочинів, проте їх встановлення не є ключовим для правової кваліфікації діяння та відповідно не вимагає законодавчого закріплення у диспозиціях норм Особливої частини КК України. Якщо факультативна ознака закріплена в диспозиції статті, то вона набуває статусу обов'язкової.

Стосовно досліджень, присвячених кримінально караному хуліганству, слід зауважити таке.

Тема хуліганства відзначається сталим інтересом спеціалістів у різних галузях науки упродовж тривалого часу. Зокрема, вивчення цього явища було предметом кримінально-правових, кримінологічних, криміналістичних та психолого-юридичних досліджень. Вивченню об'єктивної сторони хуліганства приділялась увага у роботах І. М. Даньшина, О. А. Івахненка, В. В. Кузнецова, В. В. Бабаніної та Л. О. Кузнецової, М. Л. Накловича, В. В. Налуцишина, Г. І. Піщенка, С. С. Яценка та багатьох інших вчених.

Праці згаданих науковців створюють необхідну основу для подальших досліджень складу хуліганства, проте аналізування їх робіт свідчить – питання про визначення змісту об'єктивної сторони хуліганства як на загальному, так і на спеціальному рівнях залишається дискусійним.

Завданням статті є дослідження об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 296 КК України, її обов'язкових та деяких факультативних ознак.

Окремі висновки пропонованого дослідження ґрунтуються на узагальненні емпіричного матеріалу, здобутого шляхом вибіркового вивчення нами 400 матеріалів архівних кримінальних проваджень про хуліганство (ст. 296 КК України), що розглянуті місцевими судами Дніпропетровської, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Одеської, Тернопільської і Херсонської областей, міст Києва та Харкова упродовж 2010–2016 років.

Отже, розглянемо ознаки об'єктивної сторони хуліганства.

1. Суспільно небезпечне діяння. Ця ознака є обов'язковою для всіх складів злочинів, передбачених КК України.

У науковій літературі аналізоване поняття застосовується для характеристики однієї із ознак об'єктивної сторони злочину, тобто дії чи бездіяльності, та визначається як конкретний, усвідомлений, вольовий, суспільно небезпечний та протиправний акт поведінки людини [9, с. 126].

Єдина можлива форма вчинення хуліганства – дія, тобто грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Якщо порушення громадського порядку не супроводжувалось зазначеними ознаками, то відсутній склад злочину, передбачений ст. 296 КК України. У таких випадках може йтися про дрібне хуліганство (ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, далі – КУпАП).

На законодавчому рівні не закріплено визначення понять «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм». Така законодавча невизначеність цих обов'язкових ознак нерідко породжує їх помилкове тлумачення працівниками правоохоронних органів і суддями та як наслідок – проблеми під час притягнення осіб до кримінальної відповідальності.

Для правозастосовної практики важливим орієнтиром з цього питання є роз'яснення Верховного Суду України (далі – ВСУ), викладене у Постанові Пленуму ВСУ від 22 грудня 2006 року № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство». Пунктом 5 цієї Постанови передбачено, що за ознакою особливої зухвалості хуліганством може бути визнано таке грубе порушення громадського порядку, яке супроводжувалось, наприклад, насильством із заподіянням потерпілій особі побоїв або тілесних ушкоджень, знущанням над нею, знищенням чи пошкодженням майна, зривом масового заходу, тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації, руху громадського транспорту тощо або таке, яке особа тривалий час уперто не припиняла. Хуліганством, яке супроводжувалось винятковим цинізмом, можуть бути визнані дії, поєднані з демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, наприклад, проявом безсоромності чи грубої непристойності, знущанням над хворим, дитиною, особою похилого віку або особою, яка перебувала у безпорадному стані, тощо [10].

Нами встановлено, що хуліганство, кваліфіковане як вчинене з особливою зухвалістю, є найбільш розповсюдженим видом цього злочину та характеризується вчиненням таких дій: заподіяння тілесних ушкоджень потерпілій особі (71,8% злочинів); пошкодження майна (31,1%); тимчасове припинення нормальної діяльності установи, підприємства чи організації (15%); насильство із завданням потерпілій особі побоїв (12,5%); тривале порушення спокою громадян (10,0%); порушення спокою та відпочинку осіб в районі здійснення злочину (5,1%); приниження честі та гідності потерпілого (4,7%); погрози фізичної розправи (2,5%); тимчасове припинення нормального руху громадського транспорту чи приватного автотранспорту (2%); інші дії (4,4% злочинів) [11].

Злочини, кваліфіковані за ознакою виняткового цинізму, є менш поширеними та супроводжуються такими діями: прояв безсоромності чи грубої непристойності у виді демонстрації статевих органів (2,2% злочинів); приниження честі та гідності потерпілого (1,5%); публічне справлення природних потреб (1,0%); знущання над особою, яка перебувала у безпорадному стані (0,7%); інші дії (1,3% злочинів).

Під час вивчення судової практики також виявлено, що дотепер існують складнощі у кваліфікації діянь за ознаками «особлива зухвалість» та «винятковий цинізм». Щоб наочно відобразити певну невизначеність в аналізованому питанні, розглянемо такий приклад із судової практики.

Так, А. 16 вересня 2014 року о 4 годині 55 хвилин у місті Львові, перебуваючи біля приміщення Личаківського РВ ЛМУ ГУМВСУ у Львівській області, що по вул. Романчука, 18, умисно вчинив хуліганські дії, які грубо порушили громадський порядок з мо-

тивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались винятковим цинізмом. Так, А., оголившись, справляв свої природні потреби на службовий автомобіль «Toyota Prius» з передньої його частини до задньої. Такі дії вчинив у присутності працівників міліції, які перебували і в автомобілі, і поза ним, на їхні зауваження не реагував та висловлювався нецензурними словами.

Вироком Личаківського районного суду міста Львова від 26 листопада 2015 року зазначені дії А. було кваліфіковано за ч. 1 ст. 296 КК України як хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось винятковим цинізмом.

Ухвалою апеляційного суду Львівської області вирок було скасовано, а провадження стосовно А. закрито у зв'язку з відсутністю в його діях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України. Такі висновки апеляційний суд мотивував відсутністю в діях А. об'єктивної сторони цього злочину, оскільки вчинені ним дії не є такими, що грубо порушують громадський порядок [12].

Таким чином, особа, яка цинічно порушила загальноприйняті правила поведінки та виявила до працівників правоохоронних органів не тільки людську неповагу, а й неповагу до представників влади, уникла відповідальності за свої дії.

2. Суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками. Ці ознаки об'єктивної сторони традиційно в кримінально-правовій науці вважаються обов'язковими для злочинів з матеріальним складом, тобто об'єктивна сторона яких потребує встановлення у сукупності суспільно небезпечного діяння, його наслідків та причинного зв'язку. Хуліганство до таких злочинів не належить (як вважає більшість спеціалістів, є формальним за своїм складом), що фактично виключає необхідність встановлення наведених ознак як обов'язкових для складу цього злочину. Проте під час дослідження конкретного виду злочину, на наше переконання, не варто обмежуватись тільки аналізуванням його складу, визначеного в диспозиції статті кримінального закону, який, очевидно, не може включати всіх ознак суспільно небезпечного діяння як явища реальної дійсності.

Особливо важливе значення для характеристики об'єктивної сторони хуліганства, з огляду на правову природу досліджуваного делікту, вимоги чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства, має встановлення такої його ознаки, як суспільно небезпечні наслідки.

Наслідок суспільно небезпечного діяння (злочинний результат) визначається як заподіяна ним шкода охоронюваним законом України про кримінальну відповідальність суспільним відносинам.

Відповідно до закону не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної не-

безпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України).

Крім того, однією з обов'язкових обставин, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, є, зокрема, вид і розмір шкоди, завданої злочином (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Тобто законодавцем закріплено, що ступінь суспільної небезпеки діяння визначається у передбаченому процесуальним законом порядку юридичної оцінки спричинених ним наслідків, іншими словами – розміру завданої шкоди охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин.

З урахуванням викладеного очевидним є і встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діянням та наслідками, спричиненими суспільству або особі у виді фізичної, майнової чи моральної шкоди.

У кримінально-правовій науці об'єктивна сторона злочину розглядається у різних варіаціях: як процес суспільно небезпечного і протиправного посягання; як зовнішній акт злочинного діяння; як сукупність певних зовнішніх ознак злочину; як зовнішня сторона злочину

Таким чином, встановлення цих ознак має важливе значення для правильної кримінально-правової кваліфікації досліджуваного злочину, відмежування його від адміністративних правопорушень, а також для індивідуалізації покарання.

Наслідки хуліганства тісно переплітаються з такою об'єктивною ознакою, як суспільно небезпечне діяння, що викликає труднощі у їх розмежуванні. Наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень під час вчинення хуліганства є складовою суспільно небезпечного діяння (грубе порушення громадського порядку, що супроводжувалось особливою зухвалістю), а фактично завдані тілесні ушкодження – наслідком цього діяння.

Яскравий приклад неврахування працівниками правоохоронних органів наслідків вчиненого осо-

бою правопорушення під час юридичної оцінки хуліганських дій ілюструє судові рішення за результатами розгляду матеріалів про притягнення до адміністративної відповідальності Б. за ст. 173 КУпАП.

Так, Б. 20 лютого 2016 року о 19 годині 30 хвилин у селі Мотовилівка Житомирської області, перебуваючи на вулиці Садиби, виражався нецензурними словами на адресу Ю., намагався затіяти бійку, на зауваження не реагував. Після цього кинув цеглину у вікно житлового будинку і розбив дві шибки. Своїми діями Б. порушував громадський порядок та спокій громадян [13].

Відповідно до диспозиції ст. 173 КУпАП дрібне хуліганство – нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян.

Суд першої інстанції правильно встановив, що вчинені дії Б. не охоплюються складом адміністративного правопорушення, а мають ознаки складу злочину (хуліганство, що супроводжувалось особливою зухвалістю), оскільки супроводжувалось пошкодженням майна та спричиненням матеріальної шкоди, закриття провадження у справі та направив матеріали до місцевого відділення поліції для організації розслідування [13].

Надалі вироком Любарського районного суду Житомирської області від 11 квітня 2016 року Б. було визнано винним та засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України (хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю) [14].

Нами встановлено, що вчинення хуліганських дій призводить як до матеріальних, так і до нематеріальних наслідків.

Матеріальні наслідки у вигляді спричиненої потерпілим шкоди фізичного характеру характеризуються такими показниками: легкі тілесні ушкодження, що не призвели до короткочасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, було спричинено 47,9% потерпілих; легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності – 22,3%; середньої тяжкості тілесні ушкодження – 6,4%; тяжкі тілесні ушкодження – 4,2%; тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть потерпілого – 1,2%. Зауважимо, що хуліганські дії, які супроводжувались спричиненням середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень, були додатково кваліфіковані за відповідними статтями КК України.

Майнова шкода як вид матеріальних наслідків полягала у пошкодженні чи знищенні майна різних видів: автомобілі – 9,3%, одяг – 4,8%, вікна і двері – 7,8%, майно закладів громадського харчування – 2,4%, майно закладів торгівлі – 2,8%, громадський транспорт – 1,0%, інше – 2,2%.

Більшість потерпілих (66,6%) не заявляли орга-

нам досудового розслідування чи суду про суму спричиненого їм хуліганськими діями збитку. Водночас збитки у сумі від 100 до 500 грн були спричинені 8,0% потерпілих, від 1000 до 3000 грн – 7,6%, від 500 до 1000 грн – 6,8%, від 3000 до 5000 грн – 4,0%, від 5000 до 10000 грн – 2,6%, до 100 грн – 2,2%, від 20000 до 50000 грн – 1,4%, від 10000 до 20000 грн – 0,8%.

До нематеріальних наслідків хуліганства, тобто тих, які не пов'язані із впливом на людину (потерпілого від злочину) чи предмет злочину, належать тривалі порушення спокою громадян, приниження честі та гідності потерпілих та інші статистичні показники, щодо яких ми зазначали під час розгляду такої ознаки об'єктивної сторони хуліганства, як суспільно небезпечне діяння.

3. Місце вчинення злочину – це факультативна ознака об'єктивної сторони злочину, що характеризує настання у просторі юридичного факту – передбаченого кримінальним законом певного суспільно небезпечного діяння [15, с. 156].

На відміну від дрібного хуліганства, для якого місце вчинення правопорушення (громадське місце) є обов'язковою ознакою, закріпленою в диспозиції ст. 173 КУпАП, об'єктивна сторона кримінально караного хуліганства такої обов'язкової ознаки не містить. Аналізована позиція законодавця вбачається цілком обґрунтованою. Юридична оцінка ступеня «грубості» порушення громадського порядку не повинна визначатися за територіальною ознакою, а має враховувати передусім ступінь суспільно небезпечності дій, вчинених винним.

Утім, досить часто судді у вирокі акцентують на вчиненні хуліганства саме у громадських місцях. На нашу думку, таке формулювання обвинувачення є дискусійним, оскільки «громадське місце» не є обов'язковою ознакою досліджуваного складу злочину та породжує хибне уявлення про таке суспільно небезпечне діяння як у юристів, так і у громадськості.

Показовим у цьому аспекті може бути такий документ. Суддею колегії суддів апеляційного суду Київської області, що переглядала матеріали кримінального провадження стосовно Б., засудженого вироком Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 19 листопада 2015 року за ч. 4 ст. 296 КК України, викладено окрему думку щодо невідповідності рішення апеляційного суду вимогам закону та загальним положенням кримінального судочинства. Свою позицію суддя обґрунтував тим, що в діях Б. відсутні хуліганські мотиви, а конфлікт, що виник між засудженим та потерпілим, також не переріс і не міг перерости у хуліганські дії з причин відсутності громадськості і громадського місця вчинення правопорушення (конфлікт виник і розвивався біля будинку домоволодіння Б.) [16].

Звичайно, наведений документ не впливає на правильність судового рішення та є особистою думкою судді, проте він яскраво ілюструє необізна-

ність у питаннях кримінально-правової кваліфікації хуліганства окремих професійних юристів.

Стосовно питання визначення поняття «громадське місце» у вітчизняному законодавстві слід наголосити, що воно взагалі відсутнє. Єдина придатна для цілей здійснення кримінального провадження дефініція закріплена у наказі Генеральної прокуратури України від 6 квітня 2016 року № 139 «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» (далі – Положення). Пунктом 20 Положення визначено, що до громадських місць належать місця, що використовуються громадянами для спільної роботи, відпочинку, пересування, проведення масових заходів та інших потреб (вулиці, площі, вокзали, аеропорти, магазини, кафе, бари, ресторани, музеї, клуби, пляжі в період їх роботи, а також громадський транспорт під час перебування в ньому громадян, ділянки лісу, поля під час проведення на їх території організованих масових зібрань), приміщення вокзалів, пасажирські (приміські) потяги, літаки, катери, пароплави, перони, платформи, пристані та інші місця під час очікування посадки та висадки пасажирів.

Таким чином, з урахуванням наведених ознак поняття «громадське місце», а також результатів проведеного нами емпіричного дослідження можна констатувати, що хуліганство частіше вчиняється у громадських місцях – 61,5% (вулиці, парки, кафе, магазини, зупинки громадського транспорту, вокзали тощо). Крім того, 13,2% злочинів вчинено у місцях, які виконують функції житла (власні домоволодіння, квартири, житлові кімнати гуртожитків тощо), 14,5% – в місцях загального користування за місцем проживання (під'їзди, двори житлових будинків), 15,4% – на території підприємств, установ та організацій (незалежно від обмеження до них доступу адміністрацією), 4,7% – в інших місцях [17].

Наведені дані, повторимо, не впливають на кримінально-правову кваліфікацію хуліганства, однак становлять кримінологічний інтерес, оскільки дозволяють отримати інформацію щодо найбільш криміногенно небезпечних, зокрема, локальних зон, місць і обстановки, які об'єктивно можуть сприяти вчиненню хуліганства [18].

4. Час вчинення злочину, тобто час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (ч. 3 ст. 4 КК України), як факультативна ознака складу хуліганства, дослідниками цього виду злочинів часто ігнорується. На наш погляд, така позиція не виправдана, оскільки ця ознака має значення для встановлення ступеня суспільної небезпеки злочину та призначення покарання.

Час вчинення хуліганства, тобто його тривалість, зустрічається у судовій практиці як характеристика грубого порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю, а та-

кож визначається п. 5 Постанови Пленуму ВСУ від 22 грудня 2006 року № 10.

Зазначимо, що у 76,2% кримінальних проваджень тривалість злочинних дій взагалі не встановлюється. На нашу думку, це зумовлено тим, що хуліганські дії тривають незначний проміжок часу. У 5,1% кримінальних проваджень злочини тривали 5–10 хв., у 5,4% – 10–15 хв., у 5,4% – 15–20 хв., у 3,5% – 20–30 хв., у 2,5% – від 30 хв. до 1 год., у 1,2% – 1–2 год., у 0,7% – 2–3 год.

Встановлення часу вчинення хуліганства у слідчій та судовій практиці викликає багато запитань, оскільки є суто оціночною категорією.

Досить часто суди під час постановлення обвинувальних вироків залишають без належної оцінки цю ознаку об'єктивної сторони.

Прикладом може слугувати така кримінальна справа. Вироком Харківського районного суду Харківської області від 18 червня 2014 року Б. засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 296 КК України, за таких обставин.

Так, 4 квітня 2014 року о 8 годині 10 хвилин Б., перебуваючи у приміщенні Мерефянського медичного ліцею, діючи умисно, ігноруючи елементарні правила поведінки у суспільстві, самовільно зайшов до навчального класу, де на той час перебували учні, підійшов до малолітнього Г., схопив дитину за комір піджака, не реагуючи на неодноразові вимоги вчителя А. припинити свої злочинні дії, у присутності малолітніх дітей, діючи з особливою зухвалістю та із застосуванням сили, витягнув Г. з приміщення класу. Після цього Б. у приміщенні коридору ліцею, продовжуючи грубо порушувати громадський порядок, з метою залякування малолітнього Г., схопив його за ший та почав головою бити об стіну, спричинивши йому при цьому легкі тілесні ушкодження.

Хуліганські дії Б., що грубо порушили громадський порядок, тривали близько 10 хвилин, призвели до зриву навчального процесу в класі, спричинили тілесні ушкодження малолітньому Г. та були припинені тільки після активних дій вчителя А. [19].

Із наведеного судового рішення постає запитання: скільки ж часу мають продовжуватись хуліганські дії, щоб визнаватись тривалими? На нашу думку, однозначної відповіді не існує та й існувати не може. Таку ознаку необхідно встановлювати у сукупності з іншими ознаками (суспільно небезпечне діяння, місце, обстановка і знаряддя вчинення злочину, потерпілий від злочину).

На перший погляд, десятихвилинне хуліганство – дія, що вчиняється упродовж незначного проміжку часу, яка у повсякденному житті аж ніяк не може визнаватись тривалою. Однак з урахуванням обставин справи цей часовий відрізок насправді є тривалим, упродовж якого винний зірвав навчальний процес у початковій школі, своїми діями завдав тілесних ушкоджень малолітній особі та психологічної травми усім дітям, присутнім у класі.

Серед ознак об'єктивної сторони складу хуліган-

ства особливе місце займає зняття його вчинення. Встановлення цієї ознаки має важливе значення для правильної кваліфікації аналізованого злочину, а надто – передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України («дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень»), яке є найбільш суспільно небезпечним видом цього злочину. Тобто для дій, передбачених ч. 4 ст. 296 КК України, зняття вчинення злочину – обов'язкова ознака об'єктивної сторони хуліганства.

Раніше ця ознака вже досліджувалась в опублікованій нами науковій праці [20].

Підсумовуючи викладене, можна відзначити, що об'єктивна сторона хуліганства характеризується такими обов'язковими ознаками, як дія і зняття вчинення злочину (лише за ч. 4 ст. 296 КК України). Водночас істотне значення для правильної кваліфікації хуліганства залежно від обставин конкретної справи має також встановлення та правильна оцінка таких ознак, як суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, час і місце вчинення злочину, інші ознаки об'єктивної сторони, що досить часто ігноруються в правозастосуванні.

Наукове вивчення наведених ознак є важливим для подальшого розвитку вчення про об'єктивну сторону злочину у теорії кримінального права з метою вдосконалення конструкції аналізованих кримінально-правових норм.

Список використаних джерел:

- Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Государственное изд-во ЮРИДИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1960. – 244 с.
- Малинин В. Б., Парфенов А. Ф. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб.: Издательство Юридического института (Санкт-Петербург), 2004. – 301 с.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Вид. 9-те, переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
- Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л. Д. Гаухман. – М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2001. – 316 с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид. – К.: Атіка, 2009. – 408 с.
- Наумов А. В. Российское уголовное право: курс лекций: в 2 т. – Т. 1 : / А. В. Наумов. – 5-е изд. – М.: Юрид. лит., 2004. – 496 с.
- Курс советского уголовного права: Часть общая. / Отв. ред. Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 648 с.
- Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар : в 2 т. – Т. 1: / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – 376 с.
- Кримінальне право України: Загальна частина: підруч. / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; За ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 528 с.
- Про судову практику у справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 № 10 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2. – С. 4–6.
- Примітка. Сума наведених показників перевищує 100%, оскільки хулігани вчиняли декілька різних за характером дій, котрі були кваліфіковані як такі, що вчинені з особливою зухвалістю.
- Архів Личаківського районного суду м. Львова за 2015 рік. Кримінальна справа № 463/5199/14-к.
- Постанова Любарського районного суду Житомирської області від 23 лютого 2016 року, судова справа № 282/225/16: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56033723>
- Вирок Любарського районного суду Житомирської області від 11 квітня 2016 року, судова справа № 282/225/16: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57071485>
- Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: моногр. / Музика А. А., Лащук Є. В. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.
- Окрема думка судді Апеляційного суду Київської області від 07 вересня 2016 року, судова справа № 359/4832/15-к: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61151182>
- Примітка. Сума наведених показників перевищує 100%, оскільки деякі із цих злочинів були вчинені у декількох місцях.
- Артюхова В. В. Хуліганство: характеристика за кримінально-правовими та кримінологічними критеріями / В. В. Артюхова // Часопис цивільного та кримінального судочинства. – 2016. – № 6(33). – С. 103–114.
- Вирок Харківського районного суду Харківської області від 18 червня 2014 року, судова справа № 635/4704/14-к: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39371163>
- Артюхова В. В. Зняття вчинення хуліганства: кримінально-правовий аспект / В. В. Артюхова // Наука і правоохорона. – 2016. – № 3(33). – С. 176–183.

Любов Крупнова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального
права і правосуддя
Міжнародного
економіко-гуманітарного
університету імені академіка
Степана Дем'янчука

Координація та реординація в системі методів примусового виконання рішень

УДК 342.951(477)

Досліджено правову природу та зміст методів координації та реординації, а також їх місце у методології примусового виконання рішень. Запропоновано авторське визначення поняття «метод примусового виконання». Визначено недоліки реалізації методів координації та реординації у виконавчому провадженні, запропоновано шляхи їх подолання та підвищення ефективності використання у сфері примусового виконання рішень.

Ключові слова: виконавче провадження, координація, реординація, методи примусового виконання рішень, методологія.

Л. Крупнова. Координация и реординация в системе методов принудительного исполнения решений

Исследована правовая природа и содержание методов координации и реординации, а также их место в методологии принудительного исполнения решений. Предложено авторское определение понятия «метод принудительного исполнения». Определены недостатки реализации методов координации и реординации в

исполнительном производстве, предложены пути их преодоления и повышения эффективности использования в сфере принудительного исполнения решений.

Ключевые слова: исполнительное производство, координация, реординация, методы принудительного исполнения решений, методология.

L. Krupnova. Coordination and synergy within the system of methods of compulsory execution of decisions

The legal nature and content of the methods of coordination and synergy as well as its place in the methodology of enforcement of decisions have been explored. The author's definition of the concept of «method of compulsory execution» is proposed. Disadvantages of the implementation of coordination and synergy methods in enforcement proceedings are identified, ways of its overcoming and increasing the effectiveness of its use in the enforcement of decisions are suggested.

Key words: executive production, coordination, synergy, methods of enforcement of decisions, methodology.

Постановка проблеми. Реалізація адміністративних процедур виконавчого провадження відбувається за допомогою методів примусового виконання рішень, які дозволяють уповноваженим органам і особам цілеспрямовано впливати на сторони та учасників провадження. Ці методи мають важливе значення у правовідносинах, адже впливають на ефективність виконавчого провадження та розкривають принципи державної політики у сфері примусового виконання рішень. Особливу увагу необхідно зосередити на методах координації та реордінації, які в умовах проведення адміністративної реформи та внесення суттєвих змін до законодавства про виконавче провадження відіграють вирішальне значення для своєчасного і повного виконання юрисдикційних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній юридичній науці поняття та зміст методів координації та реордінації досліджували В. Б. Авер'янов, С. М. Алфьоров, Г. В. Атаманчук, В. І. Беденик, З. Р. Кісіль, Г. В. Коваль, В. К. Колпаков, О. М. Ключев, В. О. Криволапчук, С. Г. Стеценко та інші вчені. Однак спеціального дослідження ролі та місця вказаних методів у методології примусового виконання рішень до цього часу не проводилося, що підтверджує актуальність обраної теми дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сучасному етапі невирішеним залишається питання процесуальної мети використання методів координації та реордінації у правовідносинах, пов'язаних з примусовим виконанням рішень, а також засобів нормативно-правового закріплення механізмів їх реалізації.

Мета статті полягає у детальному аналізі правової природи та напрямів використання методів координації та реордінації у сфері примусового виконання рішень.

Виклад основного матеріалу. У своїй роботі З. Р. Кісіль пропонує під методом розуміти спосіб здійснення функцій адміністративно-правового регулювання, засіб дії органу державної влади на керовані об'єкти (галузі, сфери, комплекси, об'єднання, підприємства, трудові колективи, громадян). Науковець вважає, що методи регулювання показують, яким чином держава вирішує завдання у сфері управління [1, с. 289]. Враховуючи адміністративно-процедурний характер сфери примусового виконання рішень, слід припустити, що метод розкриває алгоритм забезпечення виконання державою власних функцій.

Більш узагальнене визначення надає С. М. Алфьоров, який методом регулювання вважає спосіб здійснення владно-організуючого впливу керуючих суб'єктів на керовані об'єкти [2, с. 86]. Вбачається, що науковець звужує зміст категорії

«метод» до процедурної складової, позбавляючи її окремих функціональних здібностей, наприклад, здатності виражати державну політику у сфері примусового виконання рішень.

Стосовно означеної категорії С. Г. Стеценко вказує, що метод – це сукупність способів регулювання, зовнішня характеристика того, як уповноважений суб'єкт регулює відповідні суспільні відносини [3, с. 32]. Якщо враховувати взаємообумовленість засобів нормативно-правового закріплення та методів регулювання, то ця теза є цілком прийнятною, оскільки внутрішньою характеристикою того, як уповноважений суб'єкт регулює відповідні суспільні відносини, вочевидь, є механізм адміністративно-правового регулювання.

Метод координації полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи, а також забезпечує впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу з метою узгодження дій та об'єднання зусиль на вирішення загальних завдань

З урахуванням наведеного вище під методом примусового виконання рішень слід розуміти сукупність нормативно-визначених прийомів та способів впливу органів примусового виконання й осіб, які мають делеговані повноваження у сфері виконавчого провадження на сторін та учасників провадження, що здійснюються в межах їх компетенції з метою забезпечення своєчасного та повного виконання юрисдикційного рішення, а також

дотримання законодавства про виконавче провадження. У запропонованому визначенні свідомо не йдеться про виконавчо-розпорядчу природу методів примусового виконання, адже вони можуть поєднувати у собі іншу, зокрема економічну чи психологічну, природу.

Аналізуючи сферу адміністративно-правового регулювання, В. О. Криволапчук доходить висновку, що для демократичних держав характерним є збільшення кількості випадків, коли встановлюється рівність взаємних вимог і відповідна рівність обов'язків за належного юридичного захисту сторін адміністративних правовідносин. Забезпечення подібної рівноцінності повинно становити одну з найважливіших характеристик адміністративно-правового регулювання, що тісно пов'язана із застосуванням диспозитивного методу. З огляду на зазначене сучасна трансформація методу адміністративного права засвідчує його змішану природу, тобто органічне поєднання в ньому типових ознак як імперативного, так і диспозитивного методів правового регулювання. Сьогодні диспозитивні засоби правового регулювання застосовуються дедалі більше, що зумовлено тенденцією децентралізації державного управління [4, с. 190]. Підтвердженням цього є методи координації та реординації, які слід розглянути більш детально.

1. Метод координації являє собою узгодження, поєднання, приведення до певного порядку чи відповідно до поставлених завдань складових частин чогось (понять, дій, речей тощо). Він полягає в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи, а також забезпечує впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу з метою узгодження дій та об'єднання зусиль на вирішення загальних завдань [5, с. 345]. Вбачається, що координація є допоміжним засобом погодження дій різних за організаційно-правовим статусом суб'єктів, які об'єднані єдиними за змістом правовідносинами. При цьому повноваження таких суб'єктів можуть бути різними за змістом та сферою впливу.

Цієї ж позиції дотримується М. В. Туленков, стверджуючи, що координація властива будь-якій функції управління, тому вона не має самостійного статусу, а є допоміжною чи додатковою функцією [6, с. 127]. Хоча деякі вчені не погоджуються з такою позицією, наприклад, Д. Л. Зима наголошує, що координація є самостійним методом, який має свою мету, завдання та призначення [7, с. 44].

Слід зауважити, що мета та завдання координації обумовлені метою та завданнями адміністративної діяльності в конкретній сфері і не можуть існувати автономно. Інакше кажучи, зміст методу координації визначається суспільним призначенням правовідносин та характеризується специфіч-

ним суб'єктивним колом. На користь цієї думки свідчать праці деяких зарубіжних вчених, які висловлюють міркування, що сутність координації полягає саме у створенні умов для виконання певних дій для досягнення мети, яку ставить перед собою відповідна організація, установа чи орган влади [8, с. 19].

Метод реординації спрямований на врівноваження правового становища суб'єктів владних повноважень та суб'єктів, на яких скеровано організаційний вплив

Досліджуючи метод координації у діяльності державної виконавчої служби, Г. В. Коваль та О. С. Бадалова зазначають, що на практиці координація, як правило, полягає в плануванні і проведенні тих чи інших заходів. При цьому вона не повинна суперечити правовим і організаційним основам діяльності органів, що беруть у ній участь і діють у межах своєї компетенції [9]. В умовах законодавчих змін слід враховувати і приватних виконавців, які мають делеговані повноваження у сфері примусового виконання рішень. Нормативно-правовою основою реалізації цього методу є міжвідомчі підзаконні акти, які визначають окремі напрями координації, зокрема:

– наказ Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції України від 26 червня 2002 року № 607/56/5 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії органів внутрішніх справ України та органів державної виконавчої служби

при примусовому виконанні рішень судів та інших органів (посадових осіб)» [10];

– наказ Міністерства внутрішніх справ та Міністерства юстиції України від 07 січня 2014 року № 288/5/102 «Про затвердження Порядку взаємодії органів державної виконавчої служби та органів Державної прикордонної служби України під час здійснення виконавчого провадження» [11];

– наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2013 року № 1989/5 «Про затвердження Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини» [12] та інші.

Перелічені вище акти містять норми щодо координації діяльності виконавців з іншими органами або посадовими особами у процесі виконання юрисдикційних рішень. У цьому разі координація цілком обґрунтовано може розглядатись як взаємодія, адже вони є засобами організації спільної діяльності частин і елементів системи, а їх зміст багато в чому визначає успіх управління в цілому [13, с. 79].

Слід зауважити, що на сьогодні проблемним залишається питання визначеності механізмів узгодження діяльності приватних виконавців з органами влади та їх посадовими особами. Усі наведені вище підзаконні акти стосуються лише державних виконавців, що вбачається недоліком нормативно-правового закріплення методу координації у виконавчому провадженні. У ст. 27 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів» від 02 червня 2016 року № 1403-VIII закріплено право приватного виконавця на залучення працівників поліції для сприяння у вчиненні виконавчих дій, утім, інших прав щодо взаємодії з владними інституціями не зафіксовано, що залишає приватного виконавця без належного організаційно-правового інструментарію [14]. За таких умов доцільним вбачається розробка спільних наказів Міністерства юстиції України та органів влади, на кшталт тих, які були наведені вище, але які міститимуть саме механізми координації діяльності приватного виконавця з органами влади при виконанні юрисдикційних рішень.

2. Метод реордінації спрямований на врівноваження правового становища суб'єктів владних повноважень та суб'єктів, на яких скеровано організаційний вплив. Стосовно сутності цього достатньо нового в теорії адміністративного права методу В. К. Колпаков наголошує, що реордінаційні відносини виникають внаслідок звернень фізичних чи юридичних осіб до носія владних повноважень

з питань реалізації прав, свобод і законних інтересів суб'єктів звернення, що відповідно спонукає до прийняття публічно-владного рішення [15, с. 15].

Підтримуючи таку позицію, В. І. Беденик уточнює, що реордінація реалізується у процесі владно-розпорядчої діяльності між суб'єктом і об'єктом управління та характеризується зворотним впливом та високою активністю останнього, зумовленими взаємними правами і обов'язками [16, с. 103]. Втім, деякі вчені (наприклад, Г. В. Атаманчук [17, с. 98] та В. Б. Авер'янов [18, с. 98]) вважали, що реордінація – це метод, який використовується виключно для регулювання відносин між нижчим та вищим рівнем управління.

Вбачається, що метод реордінації є складовою методології примусового виконання рішень, оскільки реордінаційні відносини між уповноваженими органами й особами та сторонами (учасниками) виконавчого провадження передбачені чинним законодавством та виступають як гарантії прав, свобод і законних інтересів останніх.

Застосування цього методу у виконавчому провадженні має два рівні: перший – пов'язаний з регулюванням управлінських відносин між органами примусового виконання та владними інституціями вищого рівня, зокрема Міністерством юстиції України; другий – безпосередні відносини між органами і особами та сторонами (учасниками), які виникають у процесі застосування заходів примусового виконання. Саме другий рівень представляє інтерес на цьому етапі дослідження, адже він розкриває сутність відносин між суб'єктами владних повноважень та фізичними (юридичними) особами.

У рамках запровадженої комбінованої системи виконавчого провадження метод реордінації реалізується шляхом: формалізації можливості оскарження протиправних дій або бездіяльності державного чи приватного виконавця; закріплення процесуальних строків прийняття рішень та вчинення виконавчих дій; надання сторонам та учасникам права на ознайомлення з матеріалами провадження, заявлення клопотань та роз'яснення їхніх прав і обов'язків; встановлення альтернативи щодо пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання державному або приватному виконавцю; впровадження практики звітування виконавця про використання авансового внеску; визначення підстав та порядку відводу виконавця.

Метою використання методу реордінації у виконавчому провадженні є створення умов для конструктивного та обґрунтованого впливу на суб'єкта владних повноважень в інтересах сторони або учасника провадження. В рамках виконавчо-розпорядчої діяльності цей метод дозволяє останнім не відчувати себе заручником ситуації, а активно

брати участь у розв'язанні конкретної справи. З іншого боку, він існує для того, щоб органи примусового виконання пам'ятали про те, що саме громадяни є джерелом влади та мають впливати на неї усіма законними засобами.

Висновки. Під час дослідження встановлено, що координація та реординація входять до методології примусового виконання рішень, посідаючи в її складі одне з пріоритетних місць. Реалізація цих методів дозволяє не тільки врівноважити права керуючого та керованого суб'єкта, а й узгодити принципові аспекти здійснення адміністративних процедур виконавчого провадження. На сьогодні проблемні питання реалізації вказаних методів пов'язані з недосконалістю підзаконних нормативно-правових актів, які визначають механізм взаємодії органів примусового виконання з іншими владними інституціями. Недоліком також є відсутність правових положень щодо реалізації вказаних методів приватними виконавцями під час здійснення своїх повноважень. Перспективні напрями подальшого наукового пошуку у цій сфері пов'язані з дослідженням інституціональних зв'язків методів координації та реординації з іншими методами примусового виконання рішень.

Список використаних джерел:

1. Кісіль З. Р. Адміністративне право : навч. посіб. / З. Р. Кісіль. – К. : ЦУЛ, 2011. – 698 с.
2. Алфьоров С. М. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / С. М. Алфьоров. – К.: ЦУЛ, 2011. – 216 с.
3. Стеценко С. Г. Механізм адміністративно-правового регулювання: сучасні проблемні питання / С. Г. Стеценко // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – № 29. – С. 31-34.
4. Криволапчук В. О. Сучасний погляд на методи адміністративного права / В. О. Криволапчук // Наук. вісник ЛьвівДУВС. – 2014. – № 14. – С. 184-193.
5. Юридична енциклопедія / За заг. ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Укр. енцикл., 2004. – 768 с.
6. Туленков М. В. Вступ до теорії та практики менеджменту : навч. посіб. / М. В. Туленков. – К.: МАУП, 1998. – 136 с.
7. Зима Д. Л. Теоретико-правові питання координації державного фінансового контролю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Денис Леонідович Зима. – Ірпінь: Нац. ун-т держ. подат. служби України, 2008. – 207 с.
8. Follet M. P. The New State Gloucester. Mass.: Peter Smith, 1918. – P. 18-19.
9. Коваль Г. В. Нормативно-правові механізми регулювання координаційних зв'язків державної виконавчої служби з іншими правоохоронними органами України / Г. В. Коваль, О. С. Баладова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 1: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2014_1/11.pdf.
10. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії органів внутрішніх справ України та органів державної виконавчої служби при примусовому виконанні рішень судів та інших органів (посадових осіб): наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України від 26 червня 2002 року № 607/56/5 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 2. – Стор. 143. – стаття 1298.
11. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної виконавчої служби та органів Державної прикордонної служби України під час здійснення виконавчого провадження: наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України від 07 січня 2014 року № 288/5/102 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 17. – Стор. 128. – стаття 526.
12. Про затвердження Порядку взаємодії Державної виконавчої служби України та Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини під час забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання рішень Європейського суду з прав людини: наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2013 року № 1989/5 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 75. – Стор. 422. – стаття 2719.
13. Ключев О. М. Проблеми розмежування понять «координація» і «взаємодія» в управлінській науці та практичній діяльності органів внутрішніх справ / О. М. Ключев // Право і безпека. – 2011. – № 3 (40). – С. 76-80.
14. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1403-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 29. – Стор. 5. – стаття 535.
15. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посіб. / В. К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
16. Беденик В. І. Реординаційні відносини в системі державного управління / В.І. Беденик // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 5. – С. 102-104: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsey.org.ua/5_2015/28.pdf.
17. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г.В. Атаманчук. – М.: Юрид. лит, 1997. – 400 с.
18. Державне управління: проблеми адміністративної теорії та практики / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Факт, 2003. – 384 с.

Богдан Лавренко,
аспірант
Науково-дослідного інституту
правового забезпечення
інноваційного розвитку
Національної академії
правових наук України

Спеціальний характер дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі

УДК 349.22

Пропонована стаття розкриває спеціальний характер дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі в історичному аспекті. Порівняння специфіки відповідальності державних службовців з 1832 року і дотепер дозволило автору стверджувати, що ця відповідальність історично має спеціальний характер, а виділення державних службовців у окрему групу спеціальних суб'єктів дисциплінарної відповідальності обумовлено специфікою їх трудової функції та родом трудової діяльності, пов'язаним із виконанням завдань та функцій держави. В роботі обґрунтовано, що мінімізація упередженості керівників та попередження зловживання ними своїми правами суб'єкта «дисциплінарної влади» здійснюється за рахунок диференціації процедур прийняття рішень про дисциплінарні стягнення, де трапляються одноосібні рішення та рішення, прийняті на колегіальній основі.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, державний службовець, склад дисциплінарного проступку, об'єкти дисциплінарних проступків, трудові обов'язки, державна служба.

Б. Лавренко. Спеціальний характер дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі

Предлагаемая статья раскрывает специальный характер дисциплинарной ответственности работников на государственной службе в историческом аспекте. Сравнение специфики ответственности государственных служащих с 1832 года до настоящего времени позволили автору утверждать, что эта ответственность исторически имеет специальный характер, а выделение государственных служащих в отдельную группу специальных субъектов дисципли-

нарной ответственности обусловлено спецификой их трудовой функции и родом трудовой деятельности, связанным с выполнением задач и функций государства. В работе обосновано, что минимизация предвзятости руководителей и предупреждения злоупотребления ими своими правами субъекта «дисциплинарной власти» осуществляется за счет дифференциации процедур принятия решений о дисциплинарных взысканиях, где имеют место единоличные решения и решения, приняты на коллегиальной основе.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность, государственный служащий, состав дисциплинарного проступка, объекты дисциплинарных проступков, трудовые обязанности, государственная служба.

B. Lavrenko. The special character of the disciplinary responsibility of employees in the civil service

The proposed article reveals the special character of

Громадяни, працюючи на державній службі, як і будь-які інші працівники, порушують свої трудові обов'язки. Такі негативні явища у трудових відносинах постійно перебувають у полі зору як науковців, так і роботодавців, які не полишають спроб викоринити трудові правопорушення та удосконалити трудове законодавство, яке визначає підстави та умови застосування до порушників дисциплінарних санкцій. А отже, науковий аналіз та характеристика спеціальної дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі залишається актуальним науковим завданням. Зміцнення дисципліни праці на державній службі обумовлено не лише необхідністю дотримання правил організації колективної суспільно корисної праці, а вимогою підвищення довіри населення до державних службовців та держави в цілому.

Проблеми дисциплінарної відповідальності державних службовців у сучасній Україні досліджувалися такими науковцями, як Єрмоленко-Князева Л. С., Іншин М. І., Колюка М. М., Корнута Л. М., Кравченко О. О., Літошенко О. С., Луценко О. Є., Мельник К. Ю., Новак О. Д., Середа В. В., Чумак О. О. та ін. Однак зміни у законодавстві про державну службу, що відбулись у 2015 році, зумовлюють необхідність аналізу чинного законодавства щодо дисциплінарної відповідальності державних службовців у новітніх умовах. Тому метою статті є розкриття природи дисциплінарної відповідальності працівників на державній службі, її характеристика в новітніх умовах.

Державна служба як вид суспільно корисної праці постійно привертає увагу як науковців, так і законодавця. Так, ще у 1832 році імператор Микола I особливості праці державних службовців закріпив в «Уставе о службе по определению от

the disciplinary responsibility of employees in the civil service in the historical aspect. Comparison of the specifics of the responsibility of civil servants from 1832 and till now allowed the author to assert that this responsibility historically has a special character, and the allocation of civil servants to a separate group of special subjects of disciplinary responsibility is determined by the specifics of their labor function and the type of work related to execution tasks and functions of the state. The work substantiates that minimizing the bias of managers and preventing their abuse of their rights as a subject of «disciplinary authority» is carried out through the differentiation of procedures for the adoption of decisions on disciplinary enforcement, in which individual decisions and decisions taken on a collegiate basis occur.

Key words: disciplinary liability, civil servant, disciplinary offense, objects of disciplinary offenses, labor duties, public service.

Правительства», де у пунктах 1187–1199 наголошувалося на чесному, безкорисному ставленні державного службовця до своїх обов'язків, необхідності дотримання присяги та законів, збереженні ввіреної йому таємниці, забороні використання своєї влади за межами, визначеними законом, необхідності поважного ставлення до старших осіб та керівництва, на працьовитості, виконанні своїх обов'язків правильно та старанно. Водночас названим статуту у п. 1200 закріплювалося, що стягнення та покарання за порушення обов'язків по службі визначаються в постанові про кримінальні покарання. Згодом цей статут було включено у документ під назвою «Устав о службе гражданской», де значна увага приділялося визначенню осіб, які мають право працювати на державній службі, обов'язкам державних службовців, оплаті їхньої праці, порядку надання відпусток, просування по службі, звільнення, пенсійного забезпечення, повноваженням державних органів (у сучасному розумінні органів виконавчої влади) тощо [1, с. 7–758].

Також необхідно відзначити й законопроектну роботу того часу. Зокрема, внесений 14.03.1898 для публічного обговорення у професійних колах «Проект Устава о служебных провинностях» передбачав його дію як дисциплінарного статуту [2, с. 301]. Цей нормативний акт повинен був врегулювати «відповідальність службовців в дисциплінарному порядку за проступки по службі» [2, с. 303]. Згруповані дисциплінарні стягнення за названим проектом були представлені у такому порядку: 1) зауваження; 2) догана; 3) грошова пеня; 4) арешт; 5) звільнення з посади [2, с. 304]. Також проектом передбачалися відмінності у процедурах притягнення до відповідальності різних категорій державних службовців. Рішення приймалося або

одноосібно (Міністром чи Головоюуправителем), або колегіально (комісією) [2, с. 304–307]. Категорії державних службовців було об'єднано у три групи:

1) особи, які займаються державною або громадською службою, зокрема й за вільним наймом. До цієї групи належали службовці четвертого, п'ятого, шостого класів, а також особи, які перебувають на посадах при урядових службах без визначення певних посад і мають чини вищі шостого класу, а також старші чиновники при канцелярії Міністерства іноземних справ;

Спеціальна дисциплінарна відповідальність державних службовців прямо пов'язана із чітким, неухильним виконанням службових обов'язків, які регламентовані присягою державного службовця, службовими обов'язками та правилами внутрішнього службового розпорядку

2) особи, які займаються державною або громадською службою на посадах сьомого і нижчого класів, хоча б і за вільним наймом, або на посадах, де клас не присвоюється. А також особи, які перебувають при урядових установах без визначення певних посад та мають чини шостого та нижчого класів;

3) канцелярські чиновники та службовці, особи, які перебувають на службі за вільним наймом і не обіймають посад з класними чинами, нижчі поліцейські чини та інші владні службовці, а також

особи, які займають найнижчі службові посади [2, с. 307].

Окрім того, передбачалася діяльність затверджених комісій («дисциплінарні присутствія») при вирішенні питань про дисциплінарну кару [2, с. 307].

Викладене свідчить, що проходження державної служби та порядок притягнення до відповідальності державних службовців за дисциплінарні проступки мають свої особливості та є історично обумовленим фактом. При цьому, як відомо, право врегулює суспільно значущі відносини, які набули конкретизованих форм, чим і надає таким відносинам прогнозованого характеру та оформляє юридично. Також необхідно відзначити, що навіть за часів Миколи I, на етапі зародження трудового права у тому вигляді, в якому сьогодні його розуміємо, закріплення правил щодо порядку притягнення державних службовців до відповідальності за порушення службових обов'язків було диференційовано залежно від категорії посади державного службовця. Також до сьогодні збереглися положення, які дозволяють обрати вид дисциплінарного стягнення залежно від тяжкості дисциплінарного проступку.

Наведене дає підстави для висновку, що історично обумовленими ознаками дисциплінарної відповідальності державних службовців є:

1) винність та протиправність, вчинена як невиконання службового обов'язку;

2) множинність видів дисциплінарних стягнень та їх відмінності за правовими наслідками від менш тяжких до більш суворих;

3) диференціація процедур притягнення до відповідальності, що передбачає як одноосібне, так і колегіальне прийняття рішень;

4) градація категорій державних службовців залежно від їх службових обов'язків, що відповідно позначається на їх підпорядкуванні та обов'язку виконувати доручення керівництва.

У сучасних умовах розвитку дисциплінарна відповідальність державних службовців також має свою специфіку, що відповідно і є підставою її віднесення до спеціальної дисциплінарної відповідальності. З часів проголошення незалежності України вітчизняне законодавство регулює працю державних службовців у окремому законі. Так, першим законом був Закон України «Про державну службу» від 16.12.1993. У цьому законі увагу зосереджено на особливостях дисциплінарної відповідальності державних службовців. Зокрема, цим законом визначалося, що така відповідальність настає не тільки за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, а й за перевищення своїх повноважень, порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби, а також за порушення правил професійної етики,

інший вчинок, який порочить його як державного службовця або дискредитує державний орган, в якому він працює. Слід також зауважити, що саме у законі закріплювалося розширення переліку дисциплінарних стягнень, порівняно із загальним трудовим законодавством, і такими заходами впливу були: 1) попередження про неповну службу відповідність та 2) затримка до одного року у присвоєнні чергового рангу або у призначенні на вищу посаду [3]. Аналізований нормативно-правовий акт закріплював, що (а) державний службовець зобов'язаний виконувати службові обов'язки, які полягають у виконанні завдань і функцій держави в межах їх повноважень; (б) дисциплінарними проступками кваліфікується не тільки порушення службових обов'язків, а й інші вчинки протиправного характеру, зокрема і ті, що визначені правилами професійної етики; (в) збільшення видів дисциплінарних стягнень за рахунок тих, які притаманні виключно державній службі та порядку її проходження.

На сьогодні в Україні діє Закон «Про державну службу» від 10.12.2015. Закріплені у названому законі визначення «державний службовець», «посада державної служби», «професійна компетентність», «службова дисципліна» запевняють у тому, що державна служба, її публічний характер та організація процесу праці дозволяють визначати її видом трудових відносин, зокрема таким, який у науковій літературі іменується «службово-трудоми відносинами». При цьому до сьогодні залишається незмінною диференціація категорій державних службовців залежно від виконуваних ними службових обов'язків. Необхідно виокремити той факт, що категорії державних службовців розподілено на три групи («А», «Б», «В»), а власне державні службовці отримують свій статус у зв'язку зі вступом на державну службу та її проходженням. Водночас у ст. 3 Закону України «Про державну службу» визначено 20 категорій працівників, які за родом своєї діяльності виконують завдання та функції держави, однак не належать до осіб, на яких поширюється дія цього закону. Наприклад, Президент України, члени Кабінету Міністрів України, народні депутати України, судді, прокурори [4].

Чинне законодавство України також закріплює низку особливостей щодо виконання завдань та функцій держави високопосадовцями. Наприклад, ст. 6 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» закріплює, що «посади членів Кабінету Міністрів України належать до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу» [5]. Такі законодавчі положення свідчать, що спеціальна дисциплінарна відповідальність поширюється на ті категорії пра-

цівників (службовців), які не належать до політичних посад, хоча за своїми службовими обов'язками і виконують завдання та функції держави.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність державних службовців прямо пов'язана із чітким, неухильним виконанням службових обов'язків, які регламентовані присягою державного службовця, службовими обов'язками та правилами внутрішнього службового розпорядку.

Серед новацій Закону України «Про державну службу» необхідно відзначити положення ст. 10 «Політична неупередженість», де передбачено обов'язок державного службовця неупереджено виконувати законні накази (розпорядження), доручення керівників незалежно від їх партійної належності та своїх політичних переконань. При цьому названа стаття містить пряму заборону «демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей» [4]. Цитовані нормативні положення свідчать, що порушення вимог ст. 10 є самостійним дисциплінарним проступком, за який до державного службовця може бути застосовано заходи дисциплінарного впливу, що і передбачено ч. 2 п. 8 ст. 65 аналізованого закону.

У ч. 1 ст. 65 Закону України «Про державну службу» закріплено, що «підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, тобто протиправної винної дії або бездіяльності чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення». Також ця стаття містить перелік підстав для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності, де закріплено 14 видів дисциплінарних проступків [4]. Однак, зважаючи на зміст цього переліку, його не можна вважати вичерпним. Слід додати, що спроба охарактеризувати та кваліфікувати протиправну поведінку державних службовців у конкретні види дисциплінарних проступків є виправданою та загалом сприяє підвищенню рівня службової дисципліни працівників на державній службі.

Також необхідно звернути увагу на розширений, порівняно із загальним трудовим законодавством, перелік дисциплінарних стягнень (ст. 66 «Види дисциплінарних стягнень та загальні умови їх застосу-

вання» згаданого закону), до яких належать: 1) зауваження; 2) догана; 3) попередження про неповну службу відповідність; 4) звільнення з посади державної служби. Таким чином, ст. 66 дублює загальне законодавство у частині того, що за один дисциплінарний проступок до державного службовця може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення.

Окремо слід зупинитись на частинах 2–6 названої статті, де йдеться про умови застосування тих чи інших видів дисциплінарних стягнень за конкретно визначені дисциплінарні поступки. Наприклад, за недотримання правил внутрішнього службового розпорядку до державного службовця може бути застосовано зауваження.

А от звільнення державного службовця як винятковий вид дисциплінарного стягнення застосовується за такі дисциплінарні проступки, як: порушення Присяги державного службовця; вияв неповаги до держави, державних символів України, Українського народу; перевищення службових повноважень, якщо воно не містить складу злочину або адміністративного правопорушення; використання повноважень в особистих (приватних) інтересах або в неправомірних особистих інтересах інших осіб; подання під час вступу на державну службу недостовірної інформації про обставини, що перешкоджають реалізації права на державну службу, а також неподання необхідної інформації про такі обставини, що виникли під час проходження служби; неповідомлення керівнику державної служби про виникнення відносин прямої підпорядкованості між державним службовцем та близькими особами у 15-денний строк з дня їх виникнення; поява державного службовця на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; прийняття державним службовцем необґрунтованого рішення, що спричинило порушення цілісності державного або комунального майна, незаконне їх використання або інше заподіяння шкоди державному чи комунальному майну, якщо такі дії не містять складу злочину або адміністративного правопорушення; систематичний (повторно протягом року) прогул державного службовця (у тому числі відсутність на службі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин [4].

Викладене доводить, що спеціальна дисциплінарна відповідальність, визначена на законодавчому рівні, закріплює не лише види дисциплінарних стягнень та перелік дисциплінарних проступків, а й передбачає розподіл видів дисциплінарних стягнень залежно від тяжкості дисциплінарного проступку. Тобто законодавчі приписи встановили правові межі для застосування спеціальних видів дисциплінарних стягнень з урахуванням ступеня

тяжкості та суспільної шкоди від неправомірної поведінки державного службовця.

Удосконалення законодавства про державну службу зумовило виокремлення цих суб'єктів у самостійну групу спеціальних суб'єктів дисциплінарної відповідальності. Зокрема, сьогодні державні службовці, на яких може покладатися дисциплінарна відповідальність, – це громадяни України, які працюють на посадах, визначених у штатних розписах органів державної влади та інших державних органів, і виконують свої службові обов'язки без політичної упередженості. Ці особи забезпечують реалізацію державної політики шляхом виконання завдань та функцій держави без права приймати політичні рішення та демонструвати свої політичні погляди. Така позиція ґрунтується на аналізі ст. 10 чинного Закону України «Про державну службу».

Об'єкти дисциплінарних проступків. Н. М. Вапнярчук обґрунтувала, що «порушення службової дисципліни може виражатися, зокрема, у таких діяннях, як: (а) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків; (б) перевищення своїх повноважень; (в) порушення обмежень, пов'язаних з проходженням державної служби; (г) вчинки, що порочать особу як державного службовця або дискредитують державний орган, у якому вона працює» [6, с. 173]. Тобто такі порушення реалізуються різними способами, однак об'єкт дисциплінарного проступку завжди буде посягатись на порядок виконання дорученої за трудовим договором роботи.

Стосовно безпосередніх об'єктів дисциплінарних проступків державних службовців зазначимо, що вони посягають на соціальні цінності, визнані законодавством. До них належать: етика державного службовця, повага до символіки України, авторитет державної служби та її органів, обмеження влади посадовців законом, втрати робочого часу тощо. Говорячи про такі об'єкти дисциплінарних проступків державних службовців, необхідно наголосити на їх множинності та зв'язку із завданнями і функціями держави, бо важко уявити державного службовця в Україні, який зі зневагою ставиться до авторитету державної служби і, як підсумок, до свого власного авторитету. Такі об'єкти є специфічними, але у межах єдиного загального об'єкта – «трудова обов'язки» [7, с. 529], і тому цей елемент складу дисциплінарного проступку можна виділити з-поміж інших і визначити його як спеціальний об'єкт, який вкотре підтверджує особливості спеціальної дисциплінарної відповідальності.

З приводу суб'єктивної та об'єктивної сторін дисциплінарного проступку, то ці елементи загалом є ідентичними із загальною дисциплінарною відповідальністю, за одним винятком – час та місце вчи-

нення дисциплінарного поступку. Тобто, якщо виконання трудових обов'язків працівниками здійснюється у робочий час, то посягання на такі цінності, як етична поведінка державного службовця, повага до державної символіки, збереження державної таємниці тощо, можуть зазнати посягань і за межами робочого часу. Отже, вчинення таких дисциплінарних проступків можливе і поза роботою.

Характеризуючи спеціальну дисциплінарну відповідальність, до якої може бути притягнуто державного службовця, зазначимо, що чинне законодавство про державну службу також закріплює обставини, які пом'якшують або обтяжують дисциплінарну відповідальність державних службовців. Така деталізація на законодавчому рівні, на наше переконання, мінімізує зловживання своїми правами з боку керівництва і сприяє прозорості та справедливості при обранні заходів дисциплінарного впливу для державних службовців.

На сьогодні суб'єкти, які уповноважені ініціювати дисциплінарні провадження та накладати дисциплінарні стягнення, поділяються на два види. Першим є суб'єкт призначення державного службовця на посаду, другим – дисциплінарна комісія, пропозиції чи подання якої враховуються при прийнятті рішення про притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, суб'єктний склад осіб, які беруть участь у прийнятті рішення про накладання дисциплінарного стягнення, залежить від категорії, до якої належить державний службовець. Так, для працівників на посадах категорії «А» зауваження може бути накладено одноосібно суб'єктом призначення, а інші види дисциплінарних стягнень – тільки з урахуванням пропозицій дисциплінарної комісії. Щодо працівників на посадах державної служби категорій «Б» та «В» зауваження застосовуються одноосібно рішенням суб'єкта призначення, а інші дисциплінарні стягнення можуть бути реалізовані суб'єктом призначення за відповідним поданням дисциплінарної комісії.

Загалом такий підхід до процедури прийняття рішення про накладення на державного службовця дисциплінарного стягнення не має принципових відмінностей від аналогічних проваджень з 1832 року і пояснюється тим, що:

1) дисциплінарна відповідальність державних службовців є спеціальною дисциплінарною відповідальністю та має нормативне (сьогодні законодавче) регулювання і деталізацію у спеціальному нормативному акті;

2) мінімізація упередженості окремих керівників та попередження зловживання ними своїми правами суб'єкта «дисциплінарної влади» здійснюється за рахунок диференціації процедур прийняття

рішень про дисциплінарні стягнення, де є як одноосібні рішення, так і рішення, прийняті колегіально;

3) відмінності у процедурах прийняття рішення про накладення на державного службовця дисциплінарного стягнення залежно від категорії посад державної служби «А», «Б» чи «В» наочно демонструє дію принципу «єдності та диференціації» правового регулювання праці державних службовців, що підтверджує і особливий характер праці цієї категорії працівників, і правову визначеність у питаннях дисциплінарної відповідальності державного службовця залежно від тієї трудової функції, яку він виконує у загальному єдиному процесі реалізації завдань та функцій держави.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що дисциплінарна відповідальність державних службовців за своєю правовою природою є складовою предмета трудового права. Охарактеризовані та виділені особливості дисциплінарної відповідальності державних службовців, специфіка безпосередніх об'єктів дисциплінарних проступків цієї категорії працівників запевняють у тому, що ця дисциплінарна відповідальність є спеціальною, що у жодному разі не звужує права державних службовців на захист усіма галузевими засобами захисту. Спеціальний характер дисциплінарної відповідальності державних службовців історично обумовлений та відображає рівень соціально-економічного розвитку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Свод законов Российской империи. – Т. 3. – Устав о службе гражданской: Санкт-Петербург, Типограф. второго отделения собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1857. – 1416 с.
2. Проект Устава о служебных провинностях // Журнал Министерства Юстиции. № 1. 1902. – С. 301–311.
3. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723 – XII // Відом. Верховної Ради України. № 52. – Ст. 490.
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Офіц. вісн. України. – 2016. – № 3. – Ст. 149.
5. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 20. – Ст. 619.
6. Вапнярчук Н. М. Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності державних службовців // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – С. 169–174.
7. Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Трудове право України: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2009. – 728 с.

Марина Бондаренко,
помічник судді
Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду
цивільних і кримінальних
справ

Отруйні чи сильнодіючі речовини та отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби як предмет злочину, передбаченого ст. 321 КК України

УДК 343.57

Стаття присвячена дослідженню предмета злочину, передбаченого ст. 321 КК України. Проаналізовані поняття «отруйна речовина», «сильнодіюча речовина», «лікарський засіб», «лікарський препарат», «отруйний лікарський засіб», «сильнодіючий лікарський засіб». Розглянуті відповідні нормативно-правові акти і складнощі судової практики. Актуалізовано низку питань, вирішення яких слугуватиме вдосконаленню норм ст. 321 КК України і правозастосуванню.

Ключові слова: предмет злочину, отруйна речовина, сильнодіюча речовина, лікарський засіб, лікарський препарат, отруйний лікарський засіб, сильнодіючий лікарський засіб, обладнання для виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин і лікарських засобів.

М. Бондаренко. Ядовитые или сильнодействующие вещества и ядовитые или сильнодействующие лекарственные средства как предмет преступления, предусмотренного ст. 321 УК Украины

Статья посвящена исследованию предмета преступления, предусмотренного ст. 321 УК Украины. Проанализированы понятия «ядовитое вещество», «сильнодействующее вещество», «лекарственное средство», «лекарственный препарат», «ядовитое лекарственное средство», «сильнодействующее лекарственное средство». Рассмотрены соответствующие нормативно-правовые акты и трудности судебной практики. Актуализирован ряд вопросов, решение которых будет служить усовершенствованию норм ст. 321 УК Украины и правоприменению.

Ключевые слова: предмет преступления, ядовитые вещества, сильнодействующие вещества, лекарственное средство, лекарственный препарат, ядовитые лекарственные средства, сильнодействующие лекарственные средства, оборудование для изготовления ядовитых или сильнодействующих веществ и лекарственных средств.

M. Bondarenko. Toxic or strong substances and poisonous or strong medicines as a subject of a crime, envisaged by article 321 of the Criminal Code of Ukraine
The article is devoted to the research of the subject of crime,

На рівні загального вчення про склад злочину предмет посягання досліджувався, зокрема, такими вченими, як Я. М. Брайнін, М. А. Гельфер, М. Й. Коржанський, В. Я. Тацій, А. Н. Трайнін. До останніх праць, присвячених цій проблематиці, належить монографія А. А. Музики і Є. В. Лашука «Предмет злочину: теоретичні основи пізнання» (2011 рік). Натомість питання про предмет злочину за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами та отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами у теорії кримінального права не досліджувались. При цьому варто зазначити, що в теорії кримінального процесу аналізований нами предмет злочину досліджувався О. В. Кузнецовою [1]; з проблеми обігу фальсифікованих лікарських засобів нещодавно захищена кандидатська дисертація В. М. Мельничуком [2].

Завданням статті є дослідження предмета злочину, передбаченого ст. 321 КК України, через з'ясування таких понять, як «отруйна речовина», «сильнодіюча речовина», «отруйний лікарський засіб», «сильнодіючий лікарський засіб».

Під час вивчення будь-якої ознаки складу злочину слід виходити з того, що між усіма ознаками складу існує тісний зв'язок і кожна з ознак складу існує лише у сукупності з усіма іншими ознаками. Застосовуваний у теорії кримінального права метод роздільного аналізу кожної з ознак складу злочину є необхідним для більш глибокого з'ясування її ознак, а відповідно й складу злочину в цілому. Зазначений метод ґрунтується на єдності усіх ознак складу злочину. Врахування цієї обставини має слугувати застереженням як від недооцінювання, так і переоцінювання значення окремих ознак складу злочину [3, с. 10].

Використовуючи аксіологічні знання, А. А. Музика і Є. В. Лашук запропонували, на нашу думку, сучасне, повне і точне визначення загальнотеоретичного поняття «предмет злочину» – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), щодо яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без та-

provided by Article 321 of the Criminal Code of Ukraine. The terms of «toxicant», «strong substance», «medicine», «medicinal preparation», «poisonous medicine», «strong medicine» were analyzed. The relevant legal acts and complexities of judicial practice were considered. The series of issues were actualized, the solution of which will serve to improve the provisions of Article 321 of the Criminal Code of Ukraine and law enforcement.

Key words: crime subject, toxicant, strong substance, medicine, medicinal preparation, poisonous medicine, strong medicine, equipment for production toxicant or strong substance and medicine.

кого впливу) вчиняється злочинне діяння [4, с. 110].

Ними також розроблені правила, якими слід керуватися під час встановлення предмета злочину (із застереженням, що вони мають застосовуватись у сукупності): 1. Предметом злочину є матеріальні цінності, що фіксуються органами чуття людини або спеціальними технічними засобами. 2. Предмет злочину є складовою об'єкта злочину та нерозривно пов'язаний із суспільними відносинами, які охороняються кримінальним законом і яким завдано істотної шкоди чи створюється загроза її заподіяння. 3. Предмет взаємопов'язаний з об'єктивною стороною – щодо предмета вчиняються злочинні діяння та здійснюється безпосередній вплив на нього (інколи – без такого впливу), а також предмет (у переважній більшості складів злочинів) відрізняється від «активних» ознак – знарядь і засобів вчинення злочину своєю «пасивністю» і зв'язком з об'єктом злочину. 4. Предмет злочину пов'язаний з метою злочинця певним чином на нього вплинути. Тобто, як правило, злочинець не просто на нього впливає, а щодо (стосовно) саме цього предмета вчиняє злочин. Йдеться не лише про умисні, а й необережні злочини. 5. Предмет злочину є факультативною ознакою (якщо він визначений у законі – тобто безпосередньо названий у кримінально-правовій нормі або логічно випливає з її змісту, – предмет стає обов'язковою ознакою конкретного складу злочину) [4, с. 124].

Стосовно досліджуваного предмета злочину слід зазначити таке.

Першопочатково, в редакції Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року предметом аналізованого злочину були лише отруйні або сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення вказаних отруйних або сильнодіючих речовин.

Надалі, через шість років, законодавцем викладено ст. 321 у новій, значно ширшій редакції [5]. Метою «розширення» предмета злочину слугувало, на думку ініціатора таких змін, забезпечення настання кримінальної відповідальності за незаконні дії з отруйними та сильнодіючими лікарськи-

ми засобами, зокрема з отруйним лікарським засобом «Трамадол» [6].

Не можна залишити поза увагою і висновок Головного науково-експертного управління щодо цього законопроекту, яким запропоновано за результатами розгляду в першому читанні законопроект відхилити у зв'язку з необґрунтованим розширенням предмета злочину «отруйними або сильнодіючими лікарськими засобами», оскільки такі є фактично складовими отруйних або сильнодіючих речовин, за незаконні дії з якими й передбачено кримінальну відповідальність ст. 321 КК України [7].

Під час вивчення будь-якої ознаки складу злочину слід виходити з того, що між усіма ознаками складу існує тісний зв'язок і кожна з ознак складу існує лише у сукупності з усіма іншими ознаками

Додатковим підтвердженням правильності даного експертного висновку є 93 вирокі, що містяться у Єдиному реєстрі судових рішень, постановлених упродовж січня 2007 – квітня 2012 років у кримінальних справах за ст. 321 КК України за незаконні дії з «Трамадолом» як отруйним лікарським засобом.

Наведене свідчить про те, що до зміни редакції статті в частині предмета злочину не було будь-яких перепон для засудження осіб за ст. 321 КК України за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами.

Аналізовані законодавчі корективи, ініційовані з метою посилення боротьби проти незаконного обігу одного отруйного лікарського засобу «Трамадол», також навряд чи можна вважати доцільним, враховуючи різноманітність лікарських засобів, зокрема отруйних чи сильнодіючих, варіативність їх застосування/використання, розвиток медицини тощо.

При цьому необхідно враховувати і ту обставину, що на момент запропонованих змін (2007 рік), «Трамадол» був віднесений до отруйних лікарських засобів, а в подальшому – Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів було

доповнено позицією «Трамадол (+)-транс-2-[(диметиламіно)метил]-1-(м-метоксифеніл) циклогексанолу гідрохлорид» [8].

На сьогодні «Трамадол» – це наркотичний засіб, включений до Таблиці II списку № 1 «Наркотичні засоби, обіг яких обмежено» Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770 [9].

Не зайвим буде відмітити, що аналізовані діяння карались і за КК України 1960 року (ст. 229). Так, ст. 229 мала назву «виготовлення, придбання, зберігання або збут отруйних і сильнодіючих речовин», частина 1 якої передбачала відповідальність за «виготовлення, придбання або зберігання з метою збуту, а так само збут отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними речовинами, вчинені без спеціального на те дозволу»; за частиною 2 каралось «порушення встановлених правил виробництва, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними речовинами».

Норми ст. 321 КК України є нормами з бланкетною диспозицією, що зумовлює відсилання до інших нормативно-правових актів для з'ясування змісту й обсягу відповідних юридичних понять, вжитих у цій статті. В даному випадку є необхідним посилання на нормативно-правові акти, прийняті Міністерством охорони здоров'я України та уповноваженими ним органами виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

Так, з цього питання основними нормативно-правовими актами є: 1) перелік отруйних лікарських засобів за міжнародними непатентованими або загальноприйнятими назвами, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 серпня 2007 року № 490 [10]; 2) перелік сильнодіючих лікарських засобів за міжнародними непатентованими або загальноприйнятими назвами, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 серпня 2007 року № 490 [11]; 3) великі та особливо великі розміри отруйних лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 серпня 2007 року № 511 [12]; 4) великі та особливо великі розміри сильнодіючих лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 серпня 2007 року № 511 [13].

Стаття 321 є складовою розділу XIII КК України, в якому згруповані складі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. Більшість із них (16) віднесено до «наркотичних» злочинів; лише 9 із 25 статей цього розділу передбачають відповідальність за інші злочини проти здоров'я населення, а саме: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення,

пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321); фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1); порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної ресетрації лікарських засобів (ст. 321-2); незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів (ст. 322); спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323); схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів (ст. 324); порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням (ст. 325); порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами (ст. 326); заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327).

Список використаних джерел:

1. Кузнєцова О. В. Особливості розслідування незаконних діянь з отруйними та сильнодіючими речовинами: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. В. Кузнєцова; Акад. адвокатури України. – Луганськ, 2008. – 20 с. [Електронний ресурс] // Веб-сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
2. Мельничук В. М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. М. Мельничук; Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2017. – 22 с.
3. Гельфер М. А. Состав преступления: [Лекция] / Всесоюзный юридический заочный институт. – М., 1960. – 20 с.
4. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконні дії стосовно отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів: Закон України від 5 квітня 2007 року № 875-V: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-v>
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 321 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних і сильнодіючих лікарських засобів» (законопроект від 23 жовтня 2006 року № 2408): [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=28429
7. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до статті 321 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних і сильнодіючих лікарських засобів» (висновок Головного науково-експертного управління, вик. М. І. Хавронюк, О. А. Єрмак, від 8 листопада 2006 року на законопроект № 2408 від 23 жовтня 2006 року) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=28429
8. Деякі питання обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2008 року № 518 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/518-2008-%D0%BF>
9. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF>
10. Перелік отруйних лікарських засобів за міжнародними непатентованими або загальноприйнятими назвами, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я від 17 серпня 2007 року № 490: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1007-07>
11. Перелік сильнодіючих лікарських засобів за міжнародними непатентованими або загальноприйнятими назвами, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я від 17 серпня 2007 року № 490: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1008-07>
12. Великі та особливо великі розміри отруйних лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я від 31 серпня 2007 року № 511 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1070-07>
13. Великі та особливо великі розміри сильнодіючих лікарських засобів, які знаходяться у незаконному обігу, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я від 31 серпня 2007 року № 511: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1071-07>

Продовження див. у наступному номері

Іван Баглай,
суддя апеляційного суду
Чернігівської області,
кандидат юридичних наук

Кримінально-правові аспекти незаконного поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами і володіння ними громадянами

УДК 343.8

У статті досліджуються кримінально-правові аспекти незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами з огляду на теоретичні викладки та існуючу судову практику. Проаналізовано суспільну небезпечність діянь, пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити право пересічних громадян на володіння певними видами зброї з метою самозахисту.

Ключові слова: злочин, незаконне поводження, вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини, володіння, громадяни.

И. Баглай. Кримінально-правовые аспекты незаконного обращения с огнестрельным оружием или взрывчатыми веществами и владения ими гражданами

В статье исследуются уголовно-правовые аспекты незаконного обращения с оружием, боевыми припасами или взрывчатыми веществами, учитывая

теоретические изложения и существующую судебную практику. Проанализирована общественная опасность деяний, связанных с незаконным обращением с оружием, боевыми припасами или взрывчатыми веществами. Предложено на законодательном уровне закрепить право рядовых граждан на владение определенными видами оружия в целях самозащиты.

Ключевые слова: преступление, незаконное обращение, огнестрельное оружие, боеприпасы, взрывчатые вещества, владение, граждане.

Постановка проблеми. Конституцією України визнається рівність всіх людей у своїй гідності та правах, які є невідчужуваними та непорушними (ст. 21), а ст. 27 проголошує обов'язок держави захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

У ст. 36 Кримінального кодексу України (КК України) законодавець передбачив, що кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути посягання або звернутися по допомогу до інших осіб чи органів влади.

Метою статті є аналізування ч. 1 ст. 263 КК України крізь призму інституту необхідної оборони у правовій системі України та деякі кримінально-правові аспекти цієї норми з метою полегшити роботу слідчих, прокурорів, адвокатів та суддів під час розслідування і розгляду в суді відповідної категорії кримінальних проваджень.

Джерельна база. Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці відомих вітчизняних вчених, таких як Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, Ю. В. Баулін, М. Й. Коржанський, В. В. Кузнецов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, А. Ш. Якубов та інші.

Основний зміст статті. Конституцією України [1], а саме її ст. 3, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека кожної людини визнається найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Згідно з Конституцією України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27).

Також Конституцією України визнається право

I. Bahlai. The criminal law aspects of the illegal use of firearms, ammunition or explosives and their possession by citizens

The article explores the criminal and legal aspects of the illegal handling of firearms, ammunition or explosives, taking into account theoretical explanations and existing jurisprudence. The public danger of acts connected with illegal handling of firearms, ammunition or explosives has been analyzed. It is suggested at the legislative level to affirm the right of ordinary citizens to own certain types of firearms for self-defense.

Key words: crime, illegal handling, firearm, ammunition, explosives, possession, citizens.

кожного на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28).

Стаття 30 Конституції України [1] кожному гарантує недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше, як за вмотивованим рішенням суду.

Частиною 5 ст. 36 КК України (2341-14) [2] встановлено, що дії, вчинені для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення до житла, визнаються необхідною обороною і не мають наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або інших засобів чи предметів для захисту.

Отже, законодавець вказує на правомірність застосування зброї з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів.

Однак носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу є злочином проти громадської безпеки і тягне за собою відповідальність, встановлену ст. 263 КК України [2].

Тому перш за все треба визначитися у поняттях: вогнепальна зброя, бойові припаси, вибухові речовини і вибухові пристрої у розумінні ст. 296 КК України.

Вогнепальна зброя – зброя, в якій для викиду із каналу ствола снаряда (міни, кулі і т.п.) використовується сила тиску газів, що утворилися під час згорання порохового металюного заряду чи спеціальних горючих сумішей. Сучасна вогнепальна зброя поділяється на артилерійську, стрілецьку і гранатомети [3, с. 509].

Бойові припаси – це складова частина озброєння, безпосередньо призначена для враження живої сили і техніки, руйнування споруд (укріплень). Слід зазначити, що до бойових припасів, зокрема, належать патрони до стрілецької зброї, гранати, димові шашки [3, с. 91].

Вибухові речовини – хімічні сполуки чи їхні суміші, здатні під дією зовнішнього імпульсу (удару, тертя, нагрівання тощо) зриватися [3, с. 129]. До багатоскладових твердих вибухових речовин належать порохи [3, с. 578], а серед них виділяють мисливський порох, який своєю чергою поділяється на димний та бездимний і використовується для спорядження мисливських набоїв для гладкоствольної мисливської зброї.

Вибуховий пристрій – це механізм для вибуху (спрацювання) бойового припасу за наявності певного зовнішнього впливу чи в потрібний момент [3, с.129].

За часи розвитку України після 1917 року законодавець практично не змінював диспозиції статті кримінального кодексу за незаконне поводження з вогнепальною зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.

Так, в редакції від 4 травня 1935 року ст. 196 Кримінального кодексу Української РСР 1927 року (КК УРСР 1958 року) передбачено відповідальність за виготовлення, зберігання, збут, купівлю вибухових речовин або снарядів, вогнепальної (крім мисливської) зброї без належного дозволу.

За такі діяння встановлювалася відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років з конфіскацією зазначених речей, снарядів і зброї [4, с. 58].

Однак законодавець не уточнював, що слід розуміти під снарядами.

Указом Президії Верховної Ради Української РСР (УПВР УРСР) від 14 жовтня 1974 року № 3130-V111 ст. 222 Кримінального кодексу Української РСР (КК УРСР) було змінено і в диспозицію введено відповідальність ще й за незаконне носіння вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів або вибухових речовин) [5].

Також, порівняно з КК УРСР 1958 року, було декриміналізовано незаконні дії зі снарядами.

Звільнялася від кримінальної відповідальності особа, якщо вона добровільно здала вогнепальну зброю, бойові припаси чи вибухові речовини, які у неї зберігалися без відповідного дозволу.

Частиною 1 ст. 263 нині чинного КК України за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років.

Згідно з ч. 3 цієї статті також звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої [2, с. 105].

З огляду на зазначене держава протягом останнього століття постійно обмежувала громадян у

праві на володіння вогнепальною зброєю, а особливо – короткоствольною, і вибуховими речовинами. На нашу думку, це не завжди виправдано, а інколи навіть не логічно.

Кримінально-правові аспекти незаконного поводження зі зброєю на практиці особливих труднощів не викликають. Для вирішення питання, чи є ці предмети вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями, призначається криміналістична експертиза.

Водночас є питання, які потребують більш досконалого врегулювання.

Так, за зберігання без належного дозволу гладкоствольної мисливської зброї кримінальна відповідальність не настає. Коли ж у рушниці значно зменшується довжина ствола (поширена назва «обрізи»), але вона залишається придатною для здійснення пострілів, то її зберігання, за практикою, яка склалася, є кримінально-карним діянням. При цьому «обрізи» мисливської рушниці залишається гладкоствольним, має значно гірші показники стрільби по відстані та влучності, а сам законодавець не поділяє вогнепальну зброю на гладкоствольну та її «обрізи». І в такому випадку зброя не переробляється з метою посилення її вражаючих властивостей. Представляється, що кримінальну відповідальність за незаконні дії з «обрізами» гладкоствольних рушниць встановлено підзаконними актами з огляду на практичну неможливість полювати з ними на диких тварин, але збереження ними вражаючих властивостей та можливість приховано носити, наприклад, під одягом.

У Російській імперії у зброярських магазинах разом із гладкоствольними та нарізними рушницями (штуцерами) можна було придбати і револьвери. Наприклад, зброярський магазин А. А. Біткова у Москві пропонував дуже великий вибір револьверів різних калібрів [6, с. 101-108].

За зберігання набоїв до гладкоствольної мисливської зброї кримінальної відповідальності немає. Водночас зберігання мисливського пороху без відповідного дозволу тягне за собою відповідальність, передбачену ч. 1 ст. 263 КК України.

Загальновідомо, що для спорядження одного мисливського набою для гладкоствольної мисливської рушниці 12-го калібру потрібно, наприклад, 2,3 г пороху «Сокол». Таким чином, маючи двістіграмову банку пороху, можна спорядити 86 набоїв і зберігати їх, не ризикуючи настанням кримінальної відповідальності. І хоча за зберігання цієї банки пороху настає кримінальна відповідальність, по суті нічого не змінюється.

На практиці бувають випадки, коли особа на законних підставах продає нарізну мисливську зброю, а куплені до неї свого часу набої – залишаються у такої особи.

Ці набої є особистою власністю особи, і якщо їх вилучити чи змусити продати за заниженою ціною,

то буде порушено майнові права цієї особи. Враховуючи, що використання набоїв за призначенням без відповідної зброї неможливо, то за таких обставин, на нашу думку, ставити питання про кримінальну відповідальність недоречно.

Серед громадян є дуже багато власників нарізної мисливської зброї калібру 5,72, яка по суті є зразком військової зброї, що й досі перебуває на озброєнні збройних сил та продається як мисливська. На практиці за зберігання набоїв армійського зразка до такої зброї, навіть за умови законного володіння нею, настає кримінальна відповідальність. Однак мисливські набої калібру 5,72 візуально нічим не відрізняються від аналогічних армійських, за винятком: у мисливських у кулі сердечник не сталевий, а із свинцю, маса куль відповідно 3.30...3.55 і 3.5...4.5 та поперекове навантаження на кулю відповідно 14.16 і 15.96. Ще декілька параметрів відрізняються, але відмінність мізерна і візуально виявити її неможливо [7].

Патрони калібру 5,72 зі сталевим сердечником виключені із цивільного обігу і придбати їх неможливо. Але мисливці, за наявності дозволу на відповідну зброю, можуть обмінюватися між собою патронами до неї, купувати та продавати їх. У такому разі, якщо особа не знала, що купує не мисливські патрони, а патрони військового зразка, кримінальна відповідальність для неї наставати не повинна. Особливо з огляду на можливі провокації працівників правоохоронних органів, наприклад, під час обшуків.

Так, у кримінальному провадженні стосовно К. під час обшуку було вилучено 400 патронів калібру 5,72. При вилученні до протоколу обшуку було внесено лише дані про їх кількість та калібр. Однак криміналісти експертиза встановила, що 50 з них належать до бойових.

Досліджуючи судову практику, можна дійти висновку, що зареєстрована нарізна вогнепальна зброя під час скоєння злочинів практично не застосовується. І це не дивно, бо за відстріляними кулями та гільзами через кульогільзотеки органів МВС таку зброю досить легко ідентифікувати.

Як підтверджує практика, у злочинців нелегальна зброя є у достатній кількості і за незаконне поводження з нею вони практично не відповідають, бо ця відповідальність поглинається відповідальністю за більш тяжкі злочини, скоєні з використанням такої зброї.

Тому питання законного володіння громадянами зброєю дуже актуальне, активно обговорюється як професійними юристами, так і громадськістю. Слід зазначити, що на розгляд Верховної Ради України направлялися законопроекти про вогнепальну зброю цивільного призначення (1135) та про цивільну зброю і боєприпаси (1135-1).

Розбійні напади із застосуванням вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та

вибухових пристроїв сьогодні досить поширені. Іноді навіть використовуються гранатомети. Держава не в змозі захистити своїх громадян від злочинних посягань, водночас придбати зброю для самозахисту доволі складно. Це може бути лише мисливська зброя, отримання дозволу на неї потребує значних зусиль і дуже бюрократизоване.

Відповідно до ч. 2 ст. 36 КК України кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися по допомогу до інших осіб чи органів влади [2, с. 15].

Втім, не маючи відповідних засобів захисту, реалізувати це право неможливо. Особливо якщо зважити, що злочинці до скоєння правопорушення готуються, вивчають поведінку та звички майбутньої жертви, нападають зненацька і застосовують зброю.

Всю нарізну вогнепальну зброю поділяють на дві великі групи: армійську і поліцейську. Остання за рахунок меншого порохового заряду має і меншу відстань враження та, здебільшого, призначена для зупинення правопорушника, а не його вбивства. Представляється, що за відсутності медичних протипоказань, судимостей за умисні злочини тощо, громадянам доцільно було б надати дозвіл на придбання та зберігання зброї невійськових зразків з метою самозахисту, з подальшою реєстрацією в органах МВС та внесенням даних її відстрілу до кульогільзотеки.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід зробити такі висновки.

По-перше, внести зміни до КК України в частині врегулювання кримінальної відповідальності за зберігання «обрізів» гладкоствольної мисливської зброї, мисливського пороху та набоїв до нарізної зброї.

По-друге, законодавчо вирішити питання про надання дозволу громадянам на зберігання вогнепальної зброї (зокрема короткоствольної) за місцем їхнього постійного чи тимчасового проживання з метою самозахисту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (254к/96-ВР).
2. Кримінальний кодекс України. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.
3. Военный энциклопедический словарь. – М.: Военное издательство, 1984.
4. Кримінальний кодекс Української РСР. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1958.
5. Відомості Верховної Ради. – 1974. – N 44. – ст. 445.
6. Каталог «Оружейный магазин А. А. Биткова, Москва, Б. Лубянка, № 20».
7. А. В. Коломийцев, С. Н. Ларьков, И. С. Собакар. Справочное пособие по патронам. – «Обериг». – Харьков, 2008.

Василь Андрійв,
доктор юридичних наук,
професор кафедри
трудового права та права
соціального забезпечення
Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Тетяна Вахонєва,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри
трудового права та права
соціального забезпечення
Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Професійне навчання як засіб здійснення кар'єрного зростання та елемент професійної культури працівника

УДК 349.2

Стаття присвячена дослідженню професійного навчання працівників як засобу для здійснення службової кар'єри. Автором встановлено основні види професійного навчання, проаналізовано особливості правового регулювання та забезпечення організації професійного навчання на виробництві.

Ключові слова: професійне навчання, виробниче навчання, професійна підготовка, кар'єрне зростання, професійна культура.

V. Andriiv, T. Vahonieva. Профессиональное обучение как способ осуществления карьерного роста и элемент профессиональной культуры работника

Статья посвящена исследованию профессионального обучения работников как способа для осуществления служебной карьеры. Автором установлены основные виды профессионального обучения, проана-

лизированы особенности правового регулирования и обеспечения организации профессионального обучения на производстве.

Ключевые слова: профессиональное обучение, производственное обучение, профессиональная подготовка, карьерный рост, профессиональная культура.

V. Andriiv, T. Vahonieva. Vocational training as a way of pursuing career growth and an element of a worker's professional culture

The article is devoted to the study of professional training of workers as a way to carry out a career. The author established the main types of professional training, analyzed the features of legal regulation and provision of vocational training in the workplace.

Key words: vocational training, industrial training, vocational training, career growth, professional culture.

Постановка проблеми. Однією із вагомих складових професійного виконання трудових обов'язків найманим працівником є його професійна культура, яка засновується: 1) на наявному рівні загальної освіти; 2) на професіоналізмі з точки зору оволодіння професією та необхідними спеціальними навичками; 3) на особистих якостях людини, що визначають її як особистість.

Професійну культуру працівника можна визначити як сукупність спеціальних професійно-кваліфікаційних характеристик та загальних і спеціальних моральних якостей людини, що необхідні для виконання найманим працівником своєї трудової функції, реалізації здібностей, гармонічної взаємодії із трудовим колективом та зовнішнім світом.

Професійна діяльність людини є значною соціальною складовою її життя, що визначає особу як індивіда, особистість та обумовлює життєві цінності. Розвиваючи свою професійну діяльність та досягаючи визнання через професійну кар'єру, людина отримує задоволення від життя, в неї підвищується самооцінка, з'являється почуття значущості. Такий вид соціальної оцінки професійної діяльності, як кар'єрне (службове) просування та зростання, дозволяє визначити професійний рівень особи саме як суб'єкта трудових відносин (працівника), а також надає можливість як суб'єкту соціальних відносин розкрити в собі нові якості та здібності, пізнати і реалізувати себе на новому рівні.

Метою дослідження є визначення особливостей та виявлення проблем організації професійного навчання працівників, дослідження професійного навчання як засобу для службового (кар'єрного) зростання та компоненту професійної культури працівників.

Вклад основного змісту. Професіоналізм є однією з основних складових професійної культури працівника. Професіоналізм визначається спеціальними професійно-кваліфікаційними характеристиками людини, а саме: наявністю спеціальних знань та умінь у певній сфері; наявністю кваліфікації, здатністю виконувати певну роботу з особливою майстерністю; вмінням нестандартно вирішувати поставлені завдання, тощо. Професійність працівника як складова професійної культури передбачає не тільки наявність документів, які підтверджують професійну освіту та кваліфікацію працівника, а й реальну здатність людини виконувати обумовлені трудовим договором обов'язки. Так, професійна культура працівника засновується на суб'єктивних професійних особливостях індивідуального виконавця в межах трудового колективу, на накопиченому та засвоєному ним особистому досвіді в процесі навчання та виконання подібної робо-

ти у певній сфері діяльності, на особистих якостях людини як особистості.

Одним із важливих питань, що потребують дослідження, є професійне навчання працівників та як результат їх службове зростання. Книга п'ятого проекту Трудового кодексу України присвячена правовому регулюванню питань професійної (службової) кар'єри та засобам її здійснення. Відповідно до ч. 1 ст. 318 проекту Трудового кодексу України професійна (службова) кар'єра визначається як професійне зростання чи просування (підвищення) працівника по службі шляхом присвоєння йому більш високого кваліфікаційного розряду чи зайняття ним більш високої й відповідальнішої посади та виконання ним більш широкого кола обов'язків чи роботи більш високої кваліфікації, наслідком чого є зростання оплати праці (винагороди), посилення гарантій та збільшення розміру компенсацій, що гарантуються працівникові, а у випадках, передбачених Трудовим кодексом та іншими нормативно-правовими актами про працю, – членам його сім'ї.

Одним із суттєвих досягнень проекту Трудового кодексу є не тільки закріплення поняття професійної (службової) кар'єри, а й визначення права на професійну (службову) кар'єру. Відповідно до ст. 319 проекту Трудового кодексу України усі працівники мають право на здійснення професійної (службової) кар'єри. При цьому нормативно закріплені окремі гарантії для певних категорій осіб щодо можливості повноцінної реалізації права на професійну кар'єру. Частина 2 ст. 318 проекту Трудового кодексу України визначає, що засобами для здійснення професійної (службової) кар'єри працівника є: 1) сумлінна праця; 2) професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації, неформальне навчання; 3) атестація працівників; 4) проведення стажування; 5) включення до кадрового резерву; 6) конкурсний відбір працівників. Одним із основних засобів для здійснення професійної кар'єри та основою професійної культури є професійна підготовка, перепідготовка та професійне навчання працівників.

Чинний нині Кодекс законів про працю України не дає визначення професійної кар'єри та права на неї, а також не вказує на засоби для її здійснення. Питання професійного навчання регулюються главою XIV КЗпП України, яка встановлює пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням. Таким чином, цей кодекс регулює професійне навчання не безпосередньо, а опосередковано. Стаття 201 КЗпП України формулює обов'язок власника організувати індивідуальне, бригадне, курсове та інше виробниче навчання за рахунок підприємства. Однак ця норма не вказує на випадки, коли у роботодавця виникає такий обов'язок. Аналізуючи

відповідну норму та інші норми трудового права, можна відзначити, що відсутній механізм забезпечення виконання такого обов'язку. Крім того, підприємства (установи, організації) мають право здійснювати професійне виробниче навчання лише за умов наявності ліцензії відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Закону України «Про професійно-технічну освіту», Ліцензійних умов провадження діяльності закладів освіти (далі – Ліцензійні умови). Згідно з пп. 7 п. 2 Ліцензійних умов ліцензуванню підлягає освітня діяльність закладів освіти у сфері професійно-технічної освіти: первинна професійна підготовка, професійно-технічне навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації за професіями або класами класифікаційних угруповань (під час ліцензування професійно-технічного (курсного) навчання на виробництві), які включені до Національного класифікатора професій ДК 003:2010. Нормами ч. 1 ст. 3 Закону України «Про професійно-технічну освіту» закріплено, що професійно-технічне навчання може здійснюватися у різних типах професійно-технічних навчальних закладів, а також на підприємствах, в організаціях незалежно від форм власності та підпорядкування. Відповідно до п. 33 Ліцензійних умов здобувач ліцензії забезпечує подання в електронному вигляді даних та відомостей про кадрове та матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, його відокремленого підрозділу до Єдиної державної електронної бази з питань освіти.

Ліцензування освітньої діяльності підприємств (установ, організацій), які організують виробниче навчання, є досить проблемним, оскільки освітня діяльність не є їх профільною роботою порівняно із закладами освіти, а тому однаковий порядок ліцензування для закладів освіти та виробництв, які здійснюють виробниче навчання, є не зовсім доцільним. При цьому слід відзначити, що в Україні залишається нагальним питання відсутності у багатьох сферах виробничої та іншої діяльності безпосередніх реальних взаємозв'язків закладів освіти з підприємствами (установами, організаціями), що не дозволяє одночасно з теоретичною освітою здобувати практичні навички. Такий стан речей призводить до необхідності здійснювати професійне навчання молодих спеціалістів практичній роботі вже на етапі працевлаштування. Виробниче та інші види навчання здійснюються за кошти роботодавців, тому вони зацікавлені у професійних та вже навчених професії кадрах. Низька якість практичної освіти у навчальних закладах призводить до складностей при працевлаштуванні молоді.

У проекті Трудового кодексу України (далі – Проект) визначені особливості реалізації права на професійне навчання як засіб здійснення професійно-

ної (службової) кар'єри (ст. 322-331 Проекту). Аналізуючи норми Проекту, слід відзначити, що там вже більш детально визначені права та обов'язки роботодавця та працівників, які здійснюють професійне навчання, підвищення кваліфікації або перенавчання. Зокрема, встановлено, що роботодавець забезпечує не рідше ніж раз у 5 років професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників без припинення трудових відносин або з їх припиненням на умовах, що визначаються колективним або трудовим договором чи окремою угодою між роботодавцем і працівником (ст. 323 Проекту); роботодавці мають право укладати договори з навчальними закладами, іншими юридичними особами про підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників (ст. 326); роботодавець і працівник можуть укласти угоду, якою визначаються їх взаємні права та обов'язки, пов'язані з професійною підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації працівника без припинення трудових відносин. При цьому роботодавець може взяти на себе обов'язки щодо оплати навчання, надання працівникові більш сприятливих, ніж встановлені законодавством і колективним договором, умов для поєднання роботи з навчанням (ст. 330) тощо.

Пунктом 4 ст. 165 Проекту закріплено право на відпустки у зв'язку із навчанням у: загальноосвітніх навчальних закладах (стаття 188 вказаного Проекту); професійно-технічних навчальних закладах (стаття 189 Проекту); вищих навчальних закладах, навчальних закладах післядипломної освіти та аспірантурі (стаття 190 Проекту). Нині чинний КЗпП України, окрім статті 201, визначає не стільки порядок організації виробничого навчання, скільки встановлює пільги для працівників, які поєднують роботу з навчанням. Наприклад, ст. 202 «Створення необхідних умов для поєднання роботи з навчанням», ст. 203 «Заохочення працівників, які поєднують роботу з навчанням», ст. 204 «Здійснення виробничого навчання в робочий час» та інші. За умов ринкового способу виробництва наявність такої кількості пільг, що надаються роботодавцем працівникам, які поєднують роботу з навчанням, викликає постійне невдоволення роботодавців. У зв'язку з цим роботодавці будь-якими шляхами намагаються обмежити працівників у реалізації відповідних прав на пільги, що пов'язані з їх навчанням. Як показує практика, роботодавці погоджуються надавати пільги тільки тим працівникам, які навчаються в інтересах роботодавця.

Дослідження у галузі економіки праці та соціально-трудова відносин розглядають професійне навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовку як елемент професійного, тобто кар'єрного зростання. Такий підхід до організації професійно-

го навчання в межах трудових правовідносин повинен і надалі враховуватися при розробленні нових норм трудового законодавства. Реалізація пропозицій, що визначаються економікою та соціологією праці, ефективне їх використання у сфері професійного (службового) зростання працівника як суб'єкта трудових відносин можливі тільки шляхом розроблення на їх основі юридичних норм, впровадження механізмів їх реалізації та успішного використання. На перше місце слід поставити зацікавленість працівників у кар'єрному зростанні. Такий зацікавленості повинна відповідати зацікавленість роботодавця підібрати найкращі кадри та сприяти їх просуванню по службі. Ці відносини мають підкріплюватися участю держави шляхом встановлення певних правил, стандартів, гарантій через забезпечення якісної освіти на будь-яких її рівнях.

Дослідження у галузі економіки праці та соціально-трудо-вих відносин розглядають професійне навчання, підвищення кваліфікації, перепідготовку як елемент професійного, тобто кар'єрного зростання. Такий підхід до організації професійного навчання в межах трудових правовідносин повинен і надалі враховуватися при розробленні нових норм трудового законодавства

Професійне зростання працівника може бути вертикальним та горизонтальним. Вертикальне зростання передбачає професійне посадове просування від нижчої посади до вищого рівня професійної ієрархії професій (посад) в межах однієї організації або в межах різних організацій, що, як правило, супроводжується розширенням повноважень та компетентності працівника. Горизонтальне зростання передбачає розширення повноважень або ускладнення завдань за тією ж професією (посадою), але зі збільшенням оплати за виконувану роботу, розширення професійного досвіду,

отримання поваги та авторитету у колективі та серед працівників відповідної сфери професійної діяльності.

Плануючи професійне зростання своїх працівників та визначаючи професійний рівень працівника, роботодавець повинен враховувати вид професійного зростання. Залежно від виду професійного зростання нормами права має закріплюватися різний підхід до встановлення пільг та додаткових гарантій таким працівникам.

Дослідження у сфері економіки праці, зокрема проведені О. А. Грішновою, вказують на те, що формування трудової кар'єри здійснюється з урахуванням таких основних її етапів протягом трудового життя людини: підготовчий етап (до 25 років), етап становлення (25–30 років), етап просування (30–45 років), етап збереження (45–60 років), завершальний етап (60–65 років), пенсійний етап (після 65 років) [1, с. 205].

На кожному із зазначених вище етапів трудової кар'єри людина задовольняє різні потреби та керується різними мотивами, врахування яких важливе для процесу управління персоналом підприємства, зокрема кар'єрою співробітників. При цьому управління персоналом, кадрова робота, професійне зростання працівників (професійна кар'єра) повинні перебувати у полі зору правових норм, які комплексно мають забезпечувати реалізацію державної політики у сфері підвищення та забезпечення професіоналізму працівників та задоволення їх особистих потреб у сфері професійної діяльності, зокрема у сфері професійного зростання.

Планування організацією, реалізація і контроль ділової кар'єри полягає в тому, щоб із моменту прийняття працівника на роботу і до моменту його звільнення організувати планомірне горизонтальне і вертикальне просування співробітника в системі службових посад.

Навчання персоналу передусім потрібно в тих випадках, коли працівник приходить на підприємство; працівника призначають на нову посаду або доручають йому нову роботу; у працівника не вистачає навичок для виконання своєї роботи, а також під час серйозних змін в економіці підприємства, у зовнішньому середовищі, технологічних процесах тощо.

Частково проблеми правового регулювання професійного навчання працівників вирішені ухваленням Закону України «Про професійний розвиток працівників» від 12 січня 2012 року. Цей закон визначив правові, організаційні та фінансові засади функціонування системи професійного розвитку працівників і розроблений з метою створення та забезпечення ефективного функціонування системи професійного розвитку працівників підприємств, установ та організацій, їхнього професійного

навчання, атестації та підтвердження кваліфікації за результатами неформального навчання.

Статтею 2 Закону України «Про професійний розвиток працівників» визначено, що метою державної політики у сфері професійного розвитку працівників є підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб шляхом сприяння роботодавцю в ефективному використанні праці та забезпеченні досягнення належного професійного рівня працівниками.

У багатьох зарубіжних країнах професійне навчання дорослого працездатного населення сформовано в окрему систему, яка охоплює навчання зайнятих громадян і функціонує на основі спеціально розробленої законодавчої, управлінської та методологічної бази. Професійне навчання у більшості країн здійснюється у спеціальних Центрах професійного навчання і підвищення кваліфікації

Питання професійного навчання працівників поряд із КЗпП України, Законом України «Про професійний розвиток» також регулюються Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту» та іншими. На підзаконному рівні порядок організації формального професійного навчання працівників, вимоги щодо організації навчально-виробничого процесу безпосередньо на робочих місцях визначаються «Положенням про професійне навчання працівників на виробництві» від 26 березня 2001 року, Положенням про організацію навчально-виробничого процесу на виробництві від 27 грудня 2006 року.

Відповідно до Закону України «Про професійний розвиток працівників» організація професійного навчання працівників здійснюється роботодавцями з урахуванням потреб власної господарської або

іншої діяльності відповідно до вимог законодавства. Професійне навчання працівників визначається як процес цілеспрямованого формування у працівників спеціальних знань, розвиток необхідних навичок та вмінь, що дають змогу підвищувати продуктивність праці, максимально якісно виконувати функціональні обов'язки, освоювати нові види професійної діяльності, що включає первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб виробництва. Навчання працівників здійснюється безпосередньо у роботодавця та на договірній основі у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, на підприємствах, в установах або організаціях. Роботодавці можуть здійснювати формальне і неформальне професійне навчання працівників.

Неформальне професійне навчання працівників – набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання. Формальне професійне навчання працівників – набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок у навчальному закладі або безпосередньо у роботодавця відповідно до вимог державних стандартів освіти, за результатами якого видається документ про освіту встановленого зразка.

Формальне професійне навчання працівників робітничим професіям включає: 1) первинну професійну підготовку; 2) перепідготовку; 3) підвищення кваліфікації робітників, тощо. За результатами формального професійного навчання працівників видається документ про освіту встановленого зразка.

Неформальне професійне навчання працівників здійснюється за їх згодою безпосередньо у роботодавця згідно з рішенням роботодавця за його кошти з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності.

Поділ професійного навчання на формальне та неформальне має суттєве практичне значення, оскільки за допомогою неформального навчання особи мають змогу підтвердити свою компетенцію та отримати документ державного зразка – свідоцтво про присвоєння робітничої кваліфікації за результатами неформального професійного навчання. Так, особа, яка бажає підтвердити кваліфікацію, звертається до служби зайнятості із заявою про підтвердження кваліфікації, у якій зазначаються прізвище, ім'я та по батькові особи, місце роботи і посада (за наявності), назва професії та кваліфікаційний рівень, на який вона претендує, стаж роботи за професією відповідного кваліфікаційного рівня (за наявності вимог кваліфікаційної характеристики професії за відповідним кваліфікаційним рівнем, професійного стандарту до стажу роботи), найменування суб'єкта підтвердження, який обрала особа.

Підтвердження кваліфікації здійснюється суб'єктами підтвердження – підприємствами, установами, організаціями, незалежно від форми власності, які відповідають вимогам, установленим центральними органами виконавчої влади згідно з договором, укладеним суб'єктом підтвердження з особою або роботодавцем, та за результатами визначення рівня професійних знань, умінь і навичок особи із застосуванням засобів вимірювання та критеріїв оцінювання.

Особі, яка підтвердила кваліфікацію, видається свідоцтво про присвоєння (підвищення) робітничої кваліфікації за результатами неформального професійного навчання. Правове регулювання неформального навчання та порядок його підтвердження здійснюється відповідно до Порядку підтвердження неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями, Порядку створення комісій для підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями, Вимог до підприємств, організацій для підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями тощо.

Періодичність підвищення кваліфікації працівників залишається низькою, в середньому в Україні становить один раз на 10–15 років, що більш ніж удвічі менше аналогічного показника у країнах Євросоюзу. Там періодичність підвищення кваліфікації працівників становить близько одного разу у п'ять років, у Японії – один раз у півтора року.

У багатьох зарубіжних країнах професійне навчання дорослого працездатного населення сформовано в окрему систему, яка охоплює навчання зайнятих громадян і функціонує на основі спеціально розробленої законодавчої, управлінської та методологічної бази. Професійне навчання у більшості країн здійснюється у спеціальних Центрах професійного навчання і підвищення кваліфікації. Навчання ґрунтується на виробничому партнерстві Центрів навчання та підприємств, оскільки значна частина працівників навчається за направленням підприємств, на яких вони працюють або будуть працювати. Професійне навчання фінансується, як правило, підприємствами (при цьому федеральна та регіональна влада їх активно стимулюють для здійснення таких капіталовкладень). Набір слухачів для професійного навчання проходить залежно від потреб за системою замовлень від підприємств (установ, організацій). Вказані Центри професійного навчання активно співпрацюють із біржами праці та підприємствами, виступаючи посередниками у працевлаштуванні професійно підготовлених кадрів. У багатьох заможних зарубіжних країнах функціонує так звана дуальна система навчання, згідно з якою в освітньому закладі спочатку відбувається вивчення теорії, загальних принципів роботи та трудового права, а потім – навчання

практичним навичкам роботи вже на профільному підприємстві або за його участі. Опанування робітничими професіями надає можливість молоді (особам до 20 років) вже бути самостійними та отримувати середню заробітну плату у розмірі 1500 євро.

Низька продуктивність праці безпосередньо пов'язана з відсутністю необхідних професійних знань та навичок у працівників, що зумовлено слабким рівнем професійної школи різних рівнів, відсутністю належної системи організації виробничого навчання на підприємствах, низьким рівнем професійної культури працівників тощо.

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що настав час суттєво переглянути систему професійного навчання, підвищення кваліфікації та перенавчання працівників. По-перше, необхідно ретельно дослідити ринок професій та ринок освітніх послуг в Україні та відновлювати зв'язки між професійною освітою та професійною працею. По-друге, ринок послуг із професійної освіти повинен узгоджуватися з майбутнім можливим реформуванням економіки виробництва, враховувати впровадження нових технологій, реагувати на збільшення обсягів продукції, що випускається, та враховувати інші зміни. По-третє, професійне навчання на будь-яких рівнях та у будь-яких сферах повинно здійснюватися шляхом тісного партнерства закладів освіти та підприємств (установ, організацій), тобто необхідно застосовувати так звану дуальну систему навчання. Сприяння партнерству між закладами освіти та підприємствами повинно забезпечуватися державою. По-четверте, потребує перегляду організація виробничого навчання, адже ліцензування підприємств щодо їх освітньої діяльності є недоцільним. Достатнім є зовнішній контроль за освітньою діяльністю підприємства компетентною особою, яка або є представником органів державної влади, або компетентним працівником ліцензованого освітнього закладу. По-п'яте, потребує перегляду система оцінювання результатів професійного навчання, що повинно сприяти створенню більш об'єктивного оцінювання, спонукання до кращого навчання та реального освоєння професії.

Професійне навчання повинно стати не тільки засобом кар'єрного професійного зростання працівника, а й елементом загальної професійної культури працівника. Кар'єрне зростання має безпосередньо залежати від рівня професійної освіти працівника, його бажання і здатності підвищувати свою професійність і майстерність та рівень професійної культури.

Список використаних джерел:

1. Економіка праці та соціально-трудова відносини: Підручник / О. А. Грішнова. – 5-те вид., оновлене. – К.: Знання, 2011.

Олена Середя,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового
права Національного
юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Соціальна держава та трудові права людини: проблеми співвідношення

УДК 349.2

Стаття присвячена питанню трудових прав людини в контексті розвитку соціальної держави. Визначено основні проблеми реалізації прав людини в трудовій галузі, можливості їх вирішення для розбудови інститутів трудового права на основі принципів верховенства права та законності в інтересах вимог громадськості. Наголошено на необхідності функціонування ефективного механізму захисту трудових прав людини.

Ключові слова: трудові права, соціальна держава, захист трудових прав, трудове законодавство, трудове право, трудові правовідносини.

Е. Середя. Социальное государство и трудовые права человека: проблемы соотношения

Статья посвящена вопросу трудовых прав человека в контексте развития социального государства. Определены основные проблемы реализации прав человека в трудовой сфере, возможности их решения для развития институтов трудового права на основе принципов верховенства права и законности в интересах требований общественности. Отмечена необходимость функцио-

нирования эффективного механизма защиты трудовых прав человека.

Ключевые слова: трудовые права, социальное государство, защита трудовых прав, трудовое законодательство, трудовое право, трудовые правоотношения.

O. Sereda. The social state and the human labour rights: problems of the correlation

This article is devoted to the issue of human rights in the context of the welfare state. The main problem of the human rights in the labor sector, the possibility of their decision to build the institutions of labor law based on the rule of law and legality in the interests of public demand. The necessity of an effective mechanism to protect human rights.

Today in the world there is a significant and, at the same time, painfully realized in practice ideas than basic human rights. Protection of fundamental rights - not only a huge social and practical, but also a scientific problem that requires constant attention to science and law enforcement.

Particular significance acquires research topic in the context of employment law updates and update rules enshrining

labor relations. Generalization of experience of regulation of basic labor rights, development of scientifically based recommendations to improve the mechanism of providing not only has important theoretical and practical significance, is the condition of increasing the role of labor standards in the protection of fundamental human rights.

Correctly notes the importance of ensuring proper labor rights today overemphasized. Thus, the current unemployment rate in Ukraine is not the highest in the history of independence. The situation worsens occupation of the territory of Ukraine, the hostilities in parts of Donetsk and Lugansk regions and internal migration that caused this. All this can not affect negatively on the observance of human rights of the

population. Specifically, using the aforementioned circumstances, employers today are increasingly forcing employees to work without an employment contract, instruct employees work without an employment contract provided, changing conditions without substantial compliance with the relevant requirements violate the law upon release. This situation is also due to the lack of system of law enforcement and other authorities to identify and punish those guilty of these offenses. We can not promote it and reduce the credibility of trade unions in the country, their formal relationship to protect the labor rights of their members.

Key words: labor law, social state, protection of labor rights, labor law, employment law, labor relations.

Постановка проблеми. Права людини, їх генезис, соціальні корені і значення – одна з найбільш актуальних проблем в історії людської цивілізації. Даний інститут права розвивався протягом декількох тисячоліть, починаючи з часів Стародавньої Еллади і до сьогодні. Сотні поколінь філософів, політичних діячів і юристів сформували величезний пласт, іменованій правами людини. Кожен етап в історії людства ознаменований своїми досягненнями у сфері прав людини.

В умовах зростання ролі права в житті суспільства на перший план виходять питання, пов'язані з правами особистості. Проблема прав особистості як багатоаспектна, правова і соціальна проблема потребує глибокого вивчення та має широке поле для дослідницької діяльності.

Концепція основних прав людини в трудовому праві розробляється вже давно, їй присвячено чимало робіт вітчизняних дослідників. Однак ця проблема потребує подальшого поглибленого дослідження. Бо питання «Що таке основні права людини?», як і раніше, залишається відкритим. Відповісти на це питання, показати трудово-правовий механізм їх забезпечення – відповідальне завдання всіх галузей права, зокрема трудового.

Актуальність теми дослідження обумовлена інтернаціоналізацією основних прав людини. Вони є специфічною глобальною проблемою, особливим чином відображають і синтезують усі глобальні проблеми як їх своєрідна духовна політико-правова і моральна основа, вони виступають юридичним орієнтиром для національного права. Ось чому теоретичне визначення основних прав і їх конституційних властивостей набуває все більше актуальності.

Предметом дослідження статті є особливості трудових прав в умовах євроінтеграції України, можливість запозичення європейського досвіду та закріплення в законодавстві України.

Метою статті є спроба дослідження, встановлен-

ня, визначення трудових прав громадян, а також можливих проблемних питань, що виникають у зв'язку з цим.

Стан дослідження. Основою дослідження особливостей трудових прав є наукові положення, які присутні у працях таких вчених, як Ю. Шемшученко, С. Прилипка, Т. Андрейчук, О. Ярошенко, А. Нікітін, І. Погрібний, П. Рабінович, А. Олейнік, М. Малєїн, О. Скакун, О. Антон, О. Процевський, М. Іншин, В. Федіна, В. Жернакова, С. Попова, С. Маврін, Р. Лигін, М. Стоколоса, К. Мельник та інших.

Виклад основного матеріалу. Конституція України [4] заклала легітимну основу української державності і систему відносин між державою та особистістю. Проголошення людини, її прав і свобод вищою цінністю, закріплення в Основному Законі країни цілого комплексу прав і свобод, що відповідають усім міжнародним стандартам, зумовлюють необхідність глибоконаукового аналізу окремих конституційних прав.

Конституційно-правове регулювання прав людини та громадянина у сфері трудових відносин має першочергове значення в сучасних умовах. Кризові явища перехідного періоду породили масу проблем, які ускладнюють їх реальне забезпечення і захист прав громадян у сфері трудових відносин, про що свідчить рівень безробіття, масові порушення прав громадян в сфері праці, недосконалість чинного законодавства. У зв'язку з цим всебічне вивчення конституційно-правового регулювання трудових відносин з метою виявлення його реального змісту, механізму реалізації і захисту є найбільш значущим.

Оскільки основні права людини – міжгалузєва категорія, для її правильного використання в трудовому праві необхідно чітко уявляти змістовний і формальний аспекти зазначеного феномена. Без цього законодавець може видавати закони, які об'єктивно не забезпечуватимуть основних прав людини і її захисту, а правозастосовець не зможе окреслити їх чітких меж.

Прогрес трудового інституту основних прав і свобод людини за рахунок розвитку концепції основних прав людини та їх захисту – це реальність, дуже суттєвий момент з точки зору оцінки перспектив вирішення цієї проблеми. Звідси випливає важливість і актуальність наукової розробки як теоретико-трудова основ, так і практичних способів та шляхів забезпечення реалізації основних прав людини в трудовому законодавстві й у правозастосовчій діяльності міжнародних і державних органів та громадських об'єднань.

Як зазначає К. Мельник, важливість належного забезпечення трудових прав працівників сьогодні важко переоцінити. Так, наразі рівень безробіття в Україні чи не найвищий за всю історію незалежності. Ситуацію погіршує окупація частини території України, бойові дії в окремих районах Донецької та Луганської областей, а також внутрішні міграційні процеси, які цим викликані. Все це не може не впливати негативним чином на стан дотримання трудових прав населення. Зокрема, користуючись зазначеними обставинами, сьогодні роботодавці все частіше примушують працівників працювати без укладення трудового договору, доручають працівникам роботу, не передбачену трудовим договором, змінюють істотні умови праці без дотримання відповідних вимог, порушують вимоги законодавства при звільненні. Таке становище також зумовлене відсутністю системної роботи правоохоронних та інших державних органів з виявлення та покарання осіб, винних у зазначених правопорушеннях. Не може не сприяти цьому і зниження авторитету професійних спілок у державі, їх формальне ставлення до захисту трудових прав своїх членів [1, с. 4].

Сьогодні у світі немає більш значущої і водночас болісно реалізованої на практиці ідеї, ніж основні права людини. Захист основних прав людини – не тільки величезна соціально-практична, але і наукова проблема, що вимагає постійної уваги науки і правозастосовної практики.

Особливу значущість тема дослідження набуває в контексті оновлення трудового законодавства та норм, що закріплюють трудові відносини. Узагальнення досвіду регулювання основних трудових прав людини, вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення механізму їх забезпечення має не тільки важливе теоретичне, а й практичне значення, є умовою зростання ролі трудових норм у захисті основних прав людини.

З іншого боку, необхідно розуміти, що проголошення державою прав та свобод є важливою, але не єдиною ознакою правопорядку в суспільстві. Необхідно також створити умови для реалізації відповідних прав, що може бути забезпечено надій-

ною системою гарантій у цій сфері. Йдеться, зокрема, про соціально-економічні, організаційні, правові, духовні та інші гарантії [2, с. 401].

Сьогодні у світі немає більш значущої і водночас болісно реалізованої на практиці ідеї, ніж основні права людини. Захист основних прав людини – не тільки величезна соціально-практична, але і наукова проблема, що вимагає постійної уваги науки і правозастосовної практики

Як зазначає Т. Андрейчук, людина існує в соціумі й виконує соціальне призначення в різних сферах життєдіяльності за допомогою встановлення соціальних зв'язків з метою реалізації законних прав. Але важлива не тільки регламентація різних груп прав, а й, передусім, забезпечення їх функціональності, що досягається за допомогою реалізації системи юридичних гарантій, передбачених державним законодавством. Нормативне забезпечення юридичних гарантій реалізації прав, свобод і законних інтересів – це важлива частина трудового права [3]. Саме завдяки юридичним гарантіям у трудовому праві може бути досягнуте реальне дотримання прав і свобод людини та громадянина під час виникнення, функціонування та припинення трудових відносин.

Право на працю — це одне з фундаментальних прав людини, встановлене міжнародно-правовими актами й визнане всіма державами світу. Воно

належить до групи соціально-економічних прав і в загальному сенсі відображає потребу людини створювати і здобувати джерела існування для себе та своєї сім'ї, реалізовувати власний творчий потенціал, виражати свою особистість. Право на працю й умови його реалізації, за словами О. Процевського, визначають зміст усіх норм трудового права як правової галузі [4, с. 102].

Право на працю – це одне з фундаментальних прав людини, встановлене міжнародно-правовими актами й визнане всіма державами світу. Воно належить до групи соціально-економічних прав і в загальному сенсі відображає потребу людини створювати і здобувати джерела існування для себе та своєї сім'ї, реалізовувати власний творчий потенціал, виражати свою особистість

Слід зазначити, що нормативний зміст конституційного права на працю включає:

- право кожного вільно розпоряджатися своїми

здібностями до праці, вибирати сферу діяльності і професію;

- право кожного на працю в умовах, що відповідають вимогам безпеки і гігієни;

- право на винагороду за працю без будь-якої дискримінації і не нижче встановленого законом мінімального розміру оплати праці;

- право на захист від безробіття;

- право на індивідуальні та колективні трудові спори з використанням встановлених федеральним законом способів їх дозволу, враховуючи і право на страйк;

- право кожного на відпочинок, яке гарантується всім працюючим за трудовим договором, встановленням законом тривалості робочого часу, наданням вихідних і святкових днів, щорічної оплачуваної відпустки.

Крім того, конституційне право включає в себе низку правомочностей, частина з яких є самостійними конституційними правами (право створювати професійні спілки для захисту своїх інтересів, право на підприємницьку діяльність, право на охорону праці тощо).

Реалізація прав і свобод людини й громадянина у сфері трудових відносин набуває особливого значення в умовах зміни форм власності, вдосконалення нормативно-правової основи праці та появи нових суб'єктів господарської діяльності. Саме зараз громадяни країни мають потребу у всебічному вдосконаленні механізмів реалізації та захисту своїх трудових прав, у виробленні нової системи взаємин з представниками бізнесу і різних гілок влади.

Конституційний розвиток України показує, що право на працю стає одним із найважливіших прав, від належної реалізації якого залежать й інші фундаментальні права (право на життя, безпеку, здоров'я тощо). Право на працю як суб'єктивне право кожної особистості зумовлено конкретними особливостями конституційно-правового розвитку і висловлює певний ступінь свободи, що гарантується державою.

Як зазначає М. Іншин, статистичні показники свідчать, що порушення трудових прав відбувалось завжди і сьогодні не припиняється. Одним із факторів, який сприяє збереженню, а подекуди і погіршенню ситуації у досліджуваній сфері, є недосконалість законодавства про працю України. Варто зауважити, що ні чинний Кодекс законів про працю України, ні проект Трудового кодексу України не містять окремого розділу, присвяченого саме захисту трудових прав. У Кодексі законів про працю України спостерігається фрагментарність і випадковість у використанні заходів чи способів захисту: вони безсистемно розпорозені у всіх його главах [5, с. 191–192]. Оскільки трудове право покликане

охороняти права як працівників, так і роботодавців, відсутність окремого інституту захисту прав є досить великим упущенням [6, с. 160].

Потрібне не тільки проголошення конкретного права особистості, але і його матеріалізація – дійсне отримання того блага, яке становить зміст даного права. Право ніщо, якщо його положення не знаходять своєї реалізації в діяльності людей і їх організацій, у суспільних відносинах. Не можна зрозуміти право, якщо відволіктися від механізму його реалізації в житті суспільства.

Реалізацію прав і свобод громадян можна розглядати як регламентований правовими нормами процес, що забезпечує кожному громадянину ті матеріальні і духовні блага, які лежать в основі належних йому прав, мають суб'єктивний характер, а також є захищеними від будь-яких посягань. Як кінцевий результат, реалізація прав визначається досягненням повної відповідності вимогам норм вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення та сумою реальних дій.

Під час аналізу зазначеної проблематики необхідно враховувати такі обставини:

- по-перше, від реалізації прав у сфері трудових відносин залежить добробут і трудове довголіття особистості;

- по-друге, в цьому розкривається сутність української держави як соціальної правової держави;

- по-третє, права і свободи у сфері трудових відносин виступають як інструмент утвердження гуманізму і справедливості;

- по-четверте, ці права і свободи за своєю суттю створюють гарантії для реалізації інших прав і свобод.

Висновки. Конституція України створила легітимну основу формування системи прав і свобод людини та громадянина, побудовану на демократичних принципах, загальнообов'язкових для всіх органів державної влади. Концептуальною основою української Конституції визнано закріплення прав і свобод людини як вищих цінностей.

Необхідно розуміти, що від забезпечення і дотримання закладених в Конституції принципів залежить не тільки надійний захист прав і свобод особистості, але і процес формування громадянського суспільства і правової держави.

На сучасному етапі розвитку української державності право на працю набуває особливого значення з огляду на такі причини: по-перше, воно зачіпає основні сфери життєдіяльності особистості; по-друге, забезпечує реалізацію трудового, творчого і духовного потенціалу людини; по-третє, виступає як право-гарантія реалізації багатьох інших прав і свобод людини і громадянина; по-четверте, законодавчі кордони права на працю безпосередньо залежать від держави.

Фундаментальну основу права на працю становлять принципи, які тією чи іншою мірою висловлюють демократичну сутність української державності та сприяють утвердженню економічної свободи особистості. Конституційні принципи виводяться безпосередньо на підставі Конституції, мають вищий ступінь нормативної узагальненості, зумовлюють зміст цього права, носять універсальний характер і у зв'язку з цим впливають на всі сфери суспільних відносин.

Окрім цього, право на працю орієнтоване на міжнародні стандарти праці. Міжнародні стандарти трудових прав розглядаються як певний набір можливостей людини, що визнається практично всіма державами світової спільноти і закріплений в міжнародно-правових актах, яких держави зобов'язуються дотримуватися, забезпечувати і захищати всіма внутрішньодержавними і міжнародно-правовими засобами.

Міжнародні стандарти прав і свобод грають двояку роль: з одного боку, визначають напрям законодавчого регулювання трудових прав у державі, а з іншого – виступають як регулятор трудових і безпосередньо пов'язаних з ними відносин.

Список використаних джерел:

1. Мельник К. Ю. Проблеми юридичних гарантій трудових прав працівників при укладенні, зміні та розірванні трудового договору: монографія К. Ю. Мельник, А. О. Бабенко. – Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. – 240 с.
2. Академічна юридична думка / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Уклад. І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук Ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: [б. в.], 1998. – 503 с.
3. Андрейчук Т. Щодо поняття і значення юридичних гарантій в трудовому праві / Андрейчук Т. // Форум права: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%B3/Downloads/FP_index.htm_2013_4_3.pdf.
4. Процевський О. І. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України / О. І. Процевський // Право України. – 1999. – № 6. – С. 101–105.
5. Іншин М. І. Щодо правового захисту трудових прав працівників // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2004. – № 2. – С. 191–196.
6. Стоколоса М. В. До питання про поняття та види заходів захисту у трудовому праві / М. В. Стоколоса / Право і суспільство. – 2013. – № 6–2. – С. 159–163.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Голова Комісії взяв участь у третій Національній періодичній доповіді щодо стану дотримання прав людини в Україні

В Україні триває судова реформа. Її мета – утвердження правопорядку, що ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого відновлення в розумні строки.

Зрозуміло, що поставлених цілей іще не досягнуто, однак, наполегливо і самовіддано працюючи у цьому напрямі, вже сьогодні ми бачимо зрушення, які, безперечно, мотивують. Так, одним із етапів запровадження змін у судовій сфері є розпочата Вищою кваліфікаційною комісією суддів України процедура кваліфікаційного оцінювання всіх діючих суддів, кількість яких – близько 6000 осіб.

За процесом оновлення вітчизняного судоустрою слідкують і знані європейські фахівці в юридичній сфері, і закордонні проекти, з якими постійно співпрацює ВККСУ, а також міжнародні організації, що допомагають Комісії у проведенні відповідних процедур. Громадськість також пильно стежить за результатами виконаної роботи. І це не дивно, бо саме судова система забезпечує захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, гарантує своєчасне, ефективне і справедливе вирішення спорів на засадах верховенства права висококваліфікованими, добросовісними суддями.

Одним із важливих етапів інформування світової спільноти про українську судову реформу стала участь Голови Комісії Сергія Козьякова у складі делегації України для захисту третьої Національної періодичної доповіді щодо стану дотримання прав людини в Україні під час 28-ї сесії робочої групи Організації Об'єднаних Націй з прав людини, що відбулася у місті Женева, Швейцарська Конфедерація. Україна є однією з 14 держав, для якої відбувався Універсальний періодичний огляд Ради ООН з прав людини на сесії з 6 по 17 листопада 2017 року.

Такий огляд 15 листопада 2017 року Україна проходила втретє. Перший та другий огляди для України відбулись у травні 2008 року та жовтні 2012 року відповідно.

Представниками трьох країн, які виступали як доповідачі (так звана «трійка») щодо огляду України, є представники Нідерландів, Руанди та Грузії.

Під час свого виступу у частині доповіді щодо імплементації рекомендацій у судовій системі України Сергій Козьяков відповів на запитання

представників Бельгії, Великобританії, Бразилії та Чехії стосовно, зокрема, змін до Конституції України, заходів, яких вживає Уряд України задля забезпечення ефективного виконання антикорупційних ініціатив, а також щодо системних змін у судовій владі, розпочатих останніми роками, та оновлення суддівського корпусу нашої держави.

Сергій Козьяков повідомив, що у 2015 році в Україні затверджено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, метою якої є вдосконалення доступу громадян України до правосуддя через посилення незалежності та професійної компетентності судової системи, подолання корупції, спрощення судової системи та судових процедур. Очільник ВККСУ розповів про перший в історії України конкурс до Верховного Суду, який проводила Комісія. Він підкреслив, що суддями ВС вперше також стали науковці та адвокати. Розповів Голова Комісії і про початок процедури добору кандидатів на посади суддів місцевих судів, в якому взяти участь виявили бажання понад 5000 осіб.

У межах робочої поїздки Сергій Козьяков також зустрівся з Уповноваженим Верховним комісаром з прав людини в рамках ООН Зеїдом Раад аль-Хуссейном та Генеральним директором ООН у Женеві Майклом Меллером.

Згідно з планом робоча група Універсального періодичного огляду затвердила рекомендації Україні на наступний, четвертий цикл, 17 листопада 2017 року. Слід зазначити, що країна, яка підлягає огляду, може висловити свою позицію щодо наданих їй рекомендацій.

Голова Комісії Сергій Козьяков та учасники заходу

ВІСНИК

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Передплатний індекс: 89521